

Finding Home

Een onderzoek naar de constructie van home and belonging
onder Turks-Nederlandse terugkeermigranten in Istanbul

“Home is where you feel at home and are treated well.”

Dalai Lama

"On the meeting point of two worlds, the ornament of Turkish homeland, the treasure of Turkish history, the city cherished by the Turkish nation, İstanbul, has its place in the hearts of all citizens."

Mustafa Kemal Atatürk

Universiteit Utrecht 2015/2016

Master Cultural Anthropology: Sustainable Citizenship

Mine Erdural 3514102

Aantal woorden: 21511

Begeleid door drs. Nienke Muurling

Samenvatting

Na verschillende integratie- en assimilatie discourses rondom Turkse gastarbeiders in Nederland, is er een nieuw discours waar te nemen. Namelijk, die van remigratie naar het land van herkomst. Hierbij betreft het niet de remigratie van de eerste generatie Turkse Nederlanders, maar de remigratie van tweede/derde generatie Turkse Nederlanders. Dit zijn voornamelijk hoogopgeleide tweede/derde generatie Turks-Nederlandse jongeren die over het algemeen worden gezien als ‘goed geïntegreerd in de Nederlandse samenleving’ en bezig zijn met het vormen van hun toekomst. Deze jongeren gaan opzoek naar geluk en succes in Istanbul.

Door gedurende drie maanden etnografisch onderzoek te verrichten in Istanbul, heb ik getracht te achterhalen hoe hoogopgeleide Turks-Nederlandse terugkeermigranten *home and belonging* construeren in hun alledaagse praktijken en strategieën in Istanbul. Voor Turks-Nederlandse terugkeermigranten komt *home and belonging* op losse schroeven te staan, omdat zij zich in een *betwixt and between*-situatie bevinden. In andere woorden, ze bevinden zich gevoelsmatig nog steeds tussen Nederland en Turkije. Alhoewel ze zich aanpassen aan de meerderheidscultuur, in dit geval de Turkse cultuur in Istanbul, behouden ze ook elementen van de minderheidscultuur: de Nederlandse cultuur van terugkeermigranten in Istanbul. Ze zijn Turks op zijn Nederlands en leiden hierbij een ‘Turks’ leven met een Nederlands tintje. In wezen proberen veel Turks-Nederlandse terugkeermigranten een brug te slaan tussen Nederland en Turkije. Ze streven ernaar het beste van twee werelden te combineren en te complementeren. Hiermee creëren ze situaties van *hybridity*, waarin zowel hun Turkse als Nederlandse kant naar voren komt.

Kortgezegd is *home and belonging* voor tweede/derde generatie Turks-Nederlandse terugkeermigranten te vinden in hun transnationale positie tussen Nederland en Turkije. Deze transnationale positie komt onder andere naar voren in hun dagelijkse leven. Dit is bijvoorbeeld terug te zien in de mate waarop terugkeermigranten op zoek gaan naar Nederlandse elementen in hun leven in Istanbul en de mate waarin hun Nederlandse identiteit hierin een rol blijft spelen. Oftewel, *home and belonging* wordt zodanig geconstrueerd dat hun Nederlandse kant er ook een plekje in krijgt. Zoals veel informanten hebben aangegeven, ze leiden een Turks leventje op zijn Nederlands in de stad van hun dromen: Istanbul.

Sleutelwoorden: Home and Belonging, Transnationale migratie, Terugkeermigratie (remigratie), Transnationalisme, Transnationale banden.

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
De coup- 15 juli 2016	6
Inleiding- The beginning of a journey	8
Hoofdstuk 1- Going home	18
Introductie	19
Nederland vs. Turkije	26
Istanbul, the city that never sleeps	32
Conclusie	34
Hoofdstuk 2- Homesick?!	36
Introductie	37
Nederland in Istanbul	41
Turks op zijn Nederlands	46
Conclusie	51
Hoofdstuk 3- Where is home?	52
Introductie	53
<i>Home & belonging</i> op losse schroeven	57
Somewhere in between	59
Een brug tussen twee culturen slaan	60
Conclusie	62
Conclusie- Constructing home	63
Bibliografie	67

Voorwoord

Istanbul is een stad die enerzijds gescheiden wordt door de Bosphorus en anderzijds twee continenten met elkaar verbindt; waar Oost en West letterlijk en figuurlijk samenkomen. Het was niet de eerste keer dat ik in Istanbul verbleef, maar wel de eerste keer dat ik Istanbul heb kunnen zien vanuit de ogen van een 'insider'. Ondanks de rumoerige periode waarin ik me bevond, heb ik een fijne en inspirerende tijd gehad in Istanbul.

Als derde generatie Turkse Nederlander heb ik mijn veldwerkperiode als bijzonder ervaren. Het was voor mij een bijzondere ervaring om onderzoek te verrichten in deze grote en historische stad, maar wat de periode vooral bijzonder maakt is dat mijn informanten, net als ik, in Nederland zijn geboren en getogen. Echter zijn zij een avontuur aangegaan door te besluiten om een toekomst op te bouwen in hun land van herkomst. Het was voor mij bijzonder om te zien hoe Turks-Nederlandse terugkeermigranten, ondanks alle moeilijkheden, hun dromen najagen en het geluk opzoeken in een metropool als Istanbul.

Verschillende personen hebben bijgedragen aan de totstandkoming van deze scriptie. In het bijzonder, wil ik hiervoor twee van mijn informanten, Mehtap en Ayse, bedanken. Ik dank ze beiden voor hun gastvrijheid en dat ze mij hebben meegenomen in hun wereld. Dankzij hen heb ik de gelegenheid gekregen om als een 'insider' te ervaren hoe het is om als Turks-Nederlandse terugkeermigrant in Istanbul te leven. Daarnaast wil ik ook al mijn andere informanten bedanken voor de tijd en moeite die zij hebben genomen om mij te woord te staan en hun ervaringen met mij te delen. Ook wil ik mijn studiegenoten/vriendinnen Melissa en Menal bedanken voor hun wijze raad en alle inspirerende gesprekken (en de nodige discussies) die we het afgelopen jaar hebben gehad.

Tot slot wil ik mijn begeleidster, Nienke Muurling, bedanken voor haar motiverende begeleiding en feedback gedurende het schrijven van mijn scriptie. Verder wens ik al mijn informanten het beste toe en hoop ik dat ze hun dromen blijven najagen.

De coup- 15 juli 2016

[Utrecht, 15-07-2016 rond 21:00] Het is een warme vrijdagavond en ik ben inmiddels al twee maanden terug uit Istanbul. Ik ben uitgenodigd voor een diner en zit met een groepje vrienden in Utrecht te genieten van onze 4-gangendiner. Rond 22:00 uur krijg ik een pushmelding binnen op mijn smartphone. “De Bosphorus-brug in Istanbul afgesloten door militairen.” Ik kijk gelijk naar het nieuws op mijn telefoon en al snel wordt het me duidelijk dat er een coup gaande is, alhoewel het nog niet officieel bevestigd is. Het is zo onwerkelijk, een coup in Turkije anno 2016? De laatste coup was in 1980. Mijn moeder was jong en politiek actief in die tijd, dus heeft me er veel over verteld. Een coup zou betekenen dat Turkije op zijn kop komt te staan. Een coup zou het leven van Turken in Turkije, dus ook die van mijn informanten, drastisch veranderen. Een coup zou de economische neergang van Turkije worden. Een coup zou voorlopig het einde van democratie in Turkije betekenen zoals we het nu kennen. Ik ben zeker geen fan van het huidige parlement in Turkije, maar een coup zou het alleen maar erger maken.

Alhoewel ik de enige Turk in het gezelschap ben, gaat de tv aan en volgen we allen live de coup die gaande is in Turkije. Om 22:45 uur krijg ik een berichtje van mijn vader dat ik TRT (publieke omroep van Turkije) moet kijken. Via internet streamen we de zending van TRT en zien we dat de nieuwslezeres de coup bevestigt. De grenzen van Turkije zijn nu officieel gesloten en het leger heeft nu de macht. Democratie in Turkije is verleden tijd! Dit kan niet echt zijn.

Ik race naar het huis van mijn ouders die de volgende dag naar Turkije zullen vliegen en wil ze over deze hele situatie spreken. Ik wil weten wat zij denken en wat zij nu ervaren. Eenmaal thuis zitten mijn ouders ook aan het beeld gekluisterd. Via tv en internet volgen ze alle gebeurtenissen op de voet. Mijn vader geeft al snel aan dat hij het van geen kant vertrouwt. Dit is geen coup, zegt hij. Dit gaat sowieso mislukken. Ik weet het niet en vind het allemaal maar onwerkelijk. Naarmate de tijd strijkt blijkt mijn vader gelijk te hebben en lijkt het erop dat de coup mislukt is. Het volk is massaal in opstand gekomen. We besluiten allemaal naar bed te gaan. Maar één ding is zeker voor mij, dit wordt geschiedenis en Turkije zal nu alleen maar nog meer veranderen. Of het nou positief of negatief is weet ik niet, ik weet wel dat niets meer hetzelfde zal zijn.

15 juli 2016 is er een poging geweest tot een coup in Turkije. De militairen kwamen in opstand en probeerden het huidige politieke bewind in Turkije neer te slaan. Dit alles vond voornamelijk

plaats in Istanbul en Ankara. Een coup is over het algemeen een zeldzaam gebeuren. In heel de geschiedenis van Turkije als republiek zijn er maar twee echte coups geweest, waarvan eentje in 1960 en eentje in 1980. Een coup staat voor drastische veranderingen en heeft veel effect op het leven van de bevolking. De democratie van een land valt weg gedurende een coup en vaak kan het lang duren voordat de democratie daarvan herstelt.

Alhoewel de poging tot een coup in Turkije twee maanden na mijn onderzoek heeft plaatsgevonden en geen directe invloed heeft gehad op mijn bevindingen, vind ik het uitermate relevant om mee te nemen binnen mijn scriptie. Een coup kan namelijk van grote invloed zijn op het gevoel van *home and belonging*, waar de nadruk op ligt binnen deze scriptie, van de Turkse bevolking en in het bijzonder op die van de Turks-Nederlandse terugkeermigranten. De terugkeermigranten in Istanbul hebben namelijk de vrijheid om te bewegen tussen Nederland en Turkije en omdat de situatie in Turkije nu vrij onstabiel is in vergelijking met twee maanden terug, zullen ze dit misschien ook eerder doen. De onstabiele situatie van Turkije, en daarmee onzekere toekomst van de bevolking, kan ertoe leiden dat terugkeermigranten sneller geneigd zullen zijn om weer terug te keren naar Nederland en dat hun perspectief van *home and belonging* gewijzigd wordt. Daarom vind ik het belangrijk om mijn scriptie hiermee te openen, zodat de lezer zich er bewust van is dat er een turbulente tijd zit aan te komen in Turkije wat veel invloed kan hebben op mijn onderzoekspopulatie.

Inleiding

The beginning of a journey

Er zijn heel veel Turkse jongeren die twijfelen tussen twee werelden en allemaal staan ze voor dezelfde keuze. Gaan we wel of gaan we niet? Die drang naar Turkije zag ik vroeger niet.

(Fidan Ekiz)¹

In 2010 heeft Fidan Ekiz, een Turkse Nederlander, een documentaire gemaakt waarbij ze vijf Turkse families interviewde en volgde, waaronder haar eigen familie die naar Nederland is geïmmigreerd. Hierbij lag de nadruk vooral op hoe deze families zich vestigden in Nederland en hoe ze hier een ‘nieuw thuis’ creëerden. Niet lang na deze documentaire merkte Ekiz een nieuwe ontwikkeling op. De kinderen van de families uit haar eerste documentaire wilden niet in Nederland blijven en voelden zich niet thuis in Nederland, ondanks het feit dat ze veelal geboren en getogen zijn in Nederland. Hierdoor horen ze in theorie wel thuis in Nederland. Het zusje van Ekiz is één van deze jongeren. Zij en haar vriendinnen dromen van een toekomst in Turkije, specifiek van een toekomst in Istanbul. Zo kwam Ekiz in 2012 met de documentaire ‘Ik zie een verre reis’, over Turks-Nederlandse jongeren met (e)migratie plannen naar Turkije.

In ‘Ik zie een verre reis’ volgt Ekiz haar zusje en haar vriendinnen, die net als veel jonge Turkse Nederlanders dromen van een toekomst in Turkije. Hierbij probeert Ekiz begrip te krijgen voor de verlangens die haar zusje en haar vriendinnen hebben. Want zelf snapt ze die verlangens niet, ondanks het feit dat ze zelf ook 4,5 jaar in Istanbul heeft gewoond als Nederlandse correspondent. Verder spreekt ze in deze documentaire ook andere Turkse Nederlanders, die haar zusje voor zijn geweest, over hun leven in Istanbul.

Uit recente onderzoeken van onder andere het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)², Regioplan Beleidsonderzoek³ en FORUM Instituut voor multiculturele vraagstukken⁴ blijkt dat steeds meer Turks-Nederlandse hoogopgeleide jongeren⁵ (terug) willen (e)migreren naar Turkije. Dit is juist vaak de groep Turkse Nederlanders die succesvol en goed geïntegreerd in Nederland zijn. Toch voelen ze zich hier niet thuis en hebben ze het idee dat ze dat gevoel van thuis dat ze hier missen in Turkije, in het bijzonder in Istanbul, wel zullen vinden. Als derde generatie Turkse Nederlander vind ik dit een bijzonder fenomeen. Steeds meer mensen ‘zoals ik’ trekken weg en gaan op zoek naar geluk en succes in Turkije. Zelfs in mijn directe omgeving

¹ Fidan Ekiz, *Ik zie een verre reis*, NPO, 2012, documentaire, 54 min.

² Centraal Bureau Statistiek (CBS), *Immigratie en emigratie naar recordhoogte in 2014*, september 2015, <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2015/37/immigratie-en-emigratie-naar-recordhoogte-in-2014>.

³ Regioplan Beleidsonderzoek, *Emigratie uit Nederland een verkennend studie naar de emigratiemotieven van hoger opgeleiden*, 2010, Amsterdam.

⁴ FORUM Instituut voor Multiculturele Vraagstukken, *Factsheet Emigratie van hoogopgeleide Turks-Duitse en -Nederlandse jongeren naar Turkije*, 2014, Utrecht.

⁵ Turks-Nederlandse jongeren met minimaal een HBO opleidingsniveau.

hoor ik steeds vaker verhalen over dromen met betrekking tot het opbouwen van een toekomst in Turkije.

Met de documentaire van Ekiz, de recente publicaties over terugkeermigratie en mijn persoonlijke interesse over het fenomeen waarbij mensen ‘zoals ik’ wegtrekken als aanleiding, heb ik onderzoek gedaan naar hoogopgeleide Turkse Nederlanders in Istanbul. Hierbij heb ik me voornamelijk gericht op de constructie van *home & belonging* na (e)migratie naar Istanbul. Na het zien van de documentaire, het lezen van verschillende publicaties over terugkeermigratie en het spreken van Turkse Nederlanders in Nederland die de wens hebben om een toekomst in Turkije op te bouwen, is het me duidelijk geworden dat er veel sociale ontevredenheid is onder deze groep en dat ze zich niet thuis voelen in Nederland. Interessant bij deze groep is om stil te staan bij het gegeven dat naast economische en politieke context, de emotionele overweging in de beslissing tot remigratie/emigratie vaak nog een veel belangrijkere rol speelt (Çelik & Notten 2012, 44). Maar verder is er nog niet veel aandacht besteed aan het hoe en waarom deze groep dan wel het gevoel van *home* en het gevoel van *belonging* in Turkije heeft en hoe ze dit construeren.

Binnen de sociale wetenschappen is er veel onderzoek gedaan naar en geschreven over mondialiseringsprocessen met als gevolg transnationale migratie en transnationalisme (Castles 2002 & 2010; Lewellen 2002; Vertovec 2009). Voorheen lag de nadruk voornamelijk bij het ontvangende land en integratie en assimilatie in de ontvangende landen (Castles 2002 & 2010; Bloemraad, Korteweg & Yurdakul 2008). Er werd verder niet veel aandacht besteed aan het land van herkomst. Hedendaags is er meer aandacht gekomen voor migranten die terugkeren naar hun land van herkomst en het proces van *home and belonging* hierbij (Carling & Erdal 2014; Çelik & Notten 2012; Fokkema 2011; Bielsa, Casellas & Verger 2014; Durungönül 2013). Niet alleen vanuit de academische wereld, maar ook vanuit de overheid en het beleid rondom migratieprocessen ontstaat er aandacht voor terugkeermigratie.⁶ De academische relevantie binnen dit onderzoek ligt bij het discours rondom transnationale migratie, de constructie van transnationalisme hierdoor en het gevoel van *home and belonging*. Dit zijn concepten die essentieel met elkaar verbonden zijn. In het geval van Turks-Nederlandse terugkeermigranten komt in dit onderzoek naar voren hoe zij ‘opnieuw’⁷ *home and belonging* construeren in Istanbul na (e)migratie en wat voor rol hun Nederlandse achtergrond hierbij

⁶ Regioplan Beleidsonderzoek, *Emigratie uit Nederland een verkennend studie naar de emigratiemotieven van hoger opgeleiden*, 2010, Amsterdam.

⁷ Hier wordt ‘opnieuw’ in twijfel getrokken omdat volgens andere onderzoeken, van onder andere Regioplan Nederland het CBS en Çelik & Notten 2012, Turks-Nederlandse terugkeermigranten zich niet thuis voelen in Nederland wat als drijfveer dient voor migratie naar Turkije. In dit geval construeren ze niet opnieuw maar voor het eerst een gevoel van *home and belonging*.

heeft. Oftewel, op welke wijze heeft transnationale migratie invloed heeft op de vorming van transnationalisme en de constructie van *home and belonging*? Deze onderzoeksvraag stond centraal tijdens mijn onderzoek en het schrijven van deze scriptie.

Door middel van etnografisch onderzoek in Istanbul⁸ heb ik getracht te achterhalen hoe hoogopgeleide Turks-Nederlandse terugkeermigranten *home & belonging* construeren in Istanbul. Hierbij heb ik als antropoloog het veld op een holistische manier benaderd, om zo de situatie van de terugkeermigranten van binnenuit te begrijpen. Tijdens etnografisch veldwerk worden voornamelijk kwalitatieve methoden toegepast, om zo een holistisch beeld van het veld te krijgen (Sluka & Robben 2007, 30). Voorbeelden van kwalitatieve onderzoeksmethoden die van toepassing op dit onderzoek zijn: diepte interviews, open-, gestructureerde- of semigestructureerde interviews, (participerende) observaties (*being there*) en informele gesprekken.

Alhoewel er vaak vanuit wordt gegaan dat etnografisch onderzoek plaatsvindt in onbekende verre gebieden met voor de antropoloog nieuwe en 'vreemde' culturen, geeft Spradley (1980) aan dat etnografisch veldwerk ook dicht bij huis kan. In een bekende omgeving met een voor de onderzoeker bekende cultuur. Antropologen kunnen overal waar zich mensen bevinden onderzoek doen, zowel ver weg als dichtbij. De omgeving waarin dit onderzoek heeft plaatsgevonden was niet een totaal onbekend en nieuw terrein voor mij. Door mijn Turkse achtergrond was ik al bekend met de taal en cultuur en was de stad Istanbul ook geen onbekend terrein voor mij. Verder spreken Turks-Nederlandse terugkeermigranten Nederlands en Turks, waardoor de interviews in het Nederlands of Turks, en in sommige gevallen beide talen, hebben plaatsgevonden.

Mijn eigen positie, als derde generatie Turkse Nederlander, creëerde een bijzondere situatie tijdens mijn veldwerk, waarbij ik letterlijk en figuurlijk dichtbij mijn onderzoekspopulatie stond. Ik deel dezelfde achtergrond als veel van mijn informanten, waardoor het belangrijk voor mij was om te allen tijde zo objectief mogelijk te blijven en niet al teveel vanuit mijn eigen ervaringen en achtergrond in te vullen. Binnen de antropologie wordt in zo'n situatie gesproken over *anthropolgy at home* of *native anthropology*. Met *native anthropology* wordt er gerefereerd naar een situatie waarbij de antropoloog onderzoek doet binnen een veld van zijn of haar eigen cultuur (Kempny 2012, 40). Ohnuki-Tierney (1984) benadrukt hierbij dat dit in het voordeel van de onderzoeker kan zijn, maar ook in het nadeel. Zo kan het in het voordeel van de onderzoeker zijn doordat de onderzoeker al affiniteit heeft

⁸ Het onderzoek heeft plaatsgevonden tussen 13 februari en 15 mei 2016 in Istanbul.

met de onderzochte cultuur, er sneller een situatie van vertrouwen ontstaat en doordat de onderzochte populatie minder snel geneigd zal zijn om indruk te maken op de onderzoeker en zichzelf op een positievere manier te presenteren (Ohnuki-Tierney 1984, 585). Een nadeel kan zijn dat de onderzoeker bepaalde gebruiken en normen voor lief neemt, waardoor er geen aandacht aan wordt besteed en daarmee objectiviteit in het geding komt (Ohnuki-Tierney 1984, 585). Ik was me gedurende mijn veldwerk bewust van mijn rol als *native anthropologist*. Deze rol probeerde ik niet in mijn nadeel te laten werken door regelmatig even afstand te nemen van het veld als onderzoeker en veel te blijven reflecteren op mijzelf als onderzoeker en mijn positie als onderzoeker in het veld. Het is dan ook belangrijk voor een onderzoeker om bewust te zijn van *the self* waarbij *the self* reflexief moet zijn en zich bewust moet zijn van de beperkingen en complexiteiten (Ghorasi 2003, 50).

Eén van de meest toegepaste kwalitatieve onderzoeksmethodes tijdens dit onderzoek zijn diepte-interviews. Aan de hand van diepte-interviews, waarbij ik topics gebruikte om een gesprek aan te gaan, heb ik lange gesprekken met informanten gevoerd, waardoor ik meer inzicht kreeg in hun leven in Istanbul. Hierbij hadden de informanten de vrijheid om tijdens het gesprek te vertellen wat ze wilden. Tijdens deze interviews stuurde ik als interviewer het gesprek zo min mogelijk, tenzij het gesprek een totaal andere wending kreeg dan het onderzoeksonderwerp. Dit heeft geleid tot rijke verschillende interviews met veel informatie. Een diepte-interview is een veelgebruikte techniek binnen etnografisch onderzoek en wordt binnen etnografisch onderzoek ook wel een etnografisch interview genoemd (Heyl 2001, 369). Etnografische diepte-interviews onderscheiden zich van ‘traditionele diepte-interviews’ door het gegeven dat de onderzoeker vaak al een bepaalde relatie heeft met de geïnterviewde, waardoor er ruimte ontstaat om ideeën en visies met elkaar uit te wisselen en eventueel een discussie aan te gaan om zo bepaalde gebeurtenissen en ontwikkelingen in het veld een omvangrijke betekenis te kunnen geven (Heyl 2001, 369). Etnografische diepte-interviews duren over het algemeen ook langer dan traditionele diepte-interviews. In totaal heb ik 14 etnografische diepte-interviews gehad in Istanbul, die ik later heb getranscribeerd en geanalyseerd. Naast interviews heb ik ook informele gesprekken gehad met informanten die ik regelmatig zag en opzocht. De informele gesprekken en ontmoetingen dienden om mijn aantekeningen vanuit observaties aan te vullen met inzichten van mijn informanten (De Walt & De Walt 2011, 137). Deze informele gesprekken vonden veelal plaats tijdens etentjes, kopjes koffie in cafés, trippen in of buiten Istanbul en bezoeken bij hun thuis.

Ondanks dat mijn rol als onderzoeker nooit verborgen was, kwam het in veel situaties niet wezenlijk naar voren. Na een aantal weken in het veld en een aantal keer afspreken leken

sommige informanten te vergeten dat ik in eerste instantie kennis met ze had gemaakt als onderzoeker en dat ik in Istanbul was voor mijn onderzoek. Hierdoor heb ik een vertrouwelijke/vriendschappelijke relatie kunnen opbouwen met mijn gesprekpartners en dieper inzicht gekregen in hun dagelijkse leven en praktijken in Istanbul. Voor deze ontmoetingen heb ik een velddagboek bijgehouden waarin ik observaties, informele gesprekken en reflecties noteerde. Met deze notities heb ik de analyse van mijn diepte-interviews kunnen aanvullen, om zo een meer holistisch geheel te krijgen van mijn bevindingen met betrekking tot het leven van mijn informanten.

Een ander belangrijke methode van onderzoek tijdens etnografisch veldwerk zijn participerende observaties. Door middel van participerende observaties krijgen antropologen vanuit een emic-perspectief inzicht op het dagelijkse leven en cultuur van hun onderzoekspopulatie (De Walt & De Walt 2011, 1). Ondanks het feit dat mijn onderzoekspopulatie geen afgebakende groep is die zich fysiek samen op één of meerdere specifieke locaties bevindt, heb ik wel een aantal gelegenheden gehad waarbij ik participierend kon observeren. Zo wordt er 1 keer per maand een ‘Nederlandse borrel’ georganiseerd vanuit de Nederlandse Vereniging Istanbul (NVI).⁹ Tijdens deze borrels zijn er veel Turkse Nederlanders aanwezig. Daarnaast worden er ook regelmatig ‘Nederlandse activiteiten’ zoals Koningsdag, paasbrunch, filmavonden en kookavonden georganiseerd door het Nederlandse consulaat in Istanbul. Hier zijn veel mensen van mijn onderzoeksdoelgroep bij aanwezig en merkte ik ook op dat er veel behoefte aan dit soort bijeenkomsten is binnen de onderzoeksdoelgroep. Verder ben ik lid geworden van een besloten groep van Turks-Nederlandse jongeren in Istanbul die in stand wordt gehouden door middel van Facebook. Deze groep wordt beheerd door twee jonge vrouwen die een paar keer per jaar bijeenkomsten organiseren, waarbij er op informele wijze events worden georganiseerd om te netwerken met elkaar en te socializen. Deze groep is opgesteld omdat volgens veel leden het publiek van de activiteiten georganiseerd door het consulaat en de NVI ‘te oud’ is en er meer interesse is in activiteiten voor jongeren.

Tot slot was een belangrijk aspect tijdens dit onderzoek het concept van *being there* en deskresearch op verschillende social media-kanalen en forums op het internet.¹⁰ Door aanwezig te zijn in de stad waarin mijn informanten zich bevinden, en mijzelf ook regelmatig te bevinden in omgevingen en kringen waarin zij zich bevinden, ontstonden er situaties waardoor ik beter inzicht en begrip kreeg op het leven van mijn informanten. Aan de hand van deskresearch

⁹ Vereniging voor alle Nederlands sprekende in Istanbul.

¹⁰ Facebook, Twitter en Instagram diende als secundaire informatiebronnen voor deskresearch gedurende mijn veldwerk.

bezocht ik verschillende websites en fora voor Nederlanders in Istanbul.¹¹ Hierop worden ervaringen met elkaar gedeeld, waardoor ik een idee kon krijgen over ervaringen van Nederlanders in Istanbul. Het zijn vaak niet enkel autochtone Nederlanders die zich bevinden op deze fora en websites maar ook veel Turkse Nederlanders. Verder dienden social media, voornamelijk Facebook, als belangrijke bron van informatie voor mij. Op Facebook zijn er verscheidene groepen voor terugkeermigranten in Istanbul, waardoor terugkeermigranten in contact met elkaar komen. Ook voegden veel van mijn informanten mij toe op Facebook, waardoor er ook veel contact via Facebook verliep. Facebook is een goed middel om een beeld te krijgen van het leven en bezigheden van de informanten, omdat er veel door hen op Facebook wordt gedeeld en voor hen Facebook vaak ook een middel is om contact te behouden met familie en vrienden in Nederland.

De onderzoekspopulatie voor dit onderzoek zijn hoogopgeleide Turkse Nederlanders, met minimaal een HBO-opleidingsniveau in Istanbul. In het specifiek heb ik me gericht op tweede en derde generatie hoogopgeleide Turkse Nederlanders in Istanbul. De keuze voor deze groep ligt in het feit dat tweede en derde generatie Turkse Nederlanders veelal geboren en getogen zijn in Nederland, of in ieder geval het overgrote deel van hun leven hebben doorgebracht in Nederland. Deze groep is het meest interessant, omdat het een groep van Turkse Nederlanders betreft die over het algemeen wordt gezien als goed geïntegreerd in de Nederlandse samenleving en bezig zijn met het vormen van hun toekomst (Çelik & Notten 2012, 40-42). Hierdoor hebben ze in theorie vaak minder sterke (directe) banden met Turkije, in vergelijking met eerste generatie Turkse Nederlanders, maken ze vaak actiever deel uit van de Nederlandse samenleving en zijn ze bekender met de Nederlandse cultuur en het systeem. Verder is het voor dit onderzoek ook belangrijk dat de informanten hoogopgeleid zijn. Hoogopgeleide Turkse Nederlanders hebben vaak betere kansen binnen de Nederlandse samenleving en vaak al een (sterkere) positie in vergelijking met lager opgeleiden (Çelik & Notten 2012, 40-41). Al het bovenstaande maakt deze groep interessant voor dit onderzoek, omdat ze in theorie en praktijk meer ervaring hebben met de Nederlandse cultuur en het systeem dan de Turkse, maar toch besluiten te (e)migreren naar Turkije. Verder is het ook belangrijk om te vermelden dat door de gelimiteerde omvang van de data het niet mogelijk is om een representatief beeld te schetsen van de gehele groep van hoogopgeleide Turks-Nederlandse terugkeermigranten in Istanbul. Wel is er getracht om aan de hand van diepgaande informatie,

¹¹ www.nederlandersinturkije.nl, www.turkseniederlander.nl, www.emigreren.nu diende als secundaire informatiebronnen voor deskresearch gedurende mijn veldwerk.

vanuit mijn interviews en observaties, een analyse te verstrekken over de onderzochte groep, zodat er een algemeen beeld kan worden geschetst.

De periode waarin dit onderzoek plaatsvond was een turbulente tijd met betrekking op de relaties van Turkije met de EU en ook in het bijzonder met Nederland. Een veelbesproken situatie was de hectiek rondom een liedje-satire gemaakt door een Duitse komiek over de huidige Turkse president, Recep Tayyip Erdoğan. Hierin maakte de Duitse komiek Erdoğan belachelijk door op een sarcastische wijze neer te zetten hoe de Turkse president Turkije regeert. Dit schoot echter in het verkeerde keelgat bij de Turkse president, waardoor hij van Duitsland eiste dat het liedje verboden werd. Het was voor het eerst dat een Turkse regeringsleider ook buiten zijn land de pers de mond probeerde te snoeren, wat weer tegendraads is voor de gehanteerde persvrijheid in Duitsland en veel andere Europese landen. Een andere situatie, die veel werd besproken onder de onderzoeksdoelgroep, was de situatie rondom de Turks-Nederlandse columniste Ebru Umar. Ebru Umar is in april 2016 opgepakt in Turkije, omdat ze op social media de Turkse president zou hebben beledigd. Ook dit is een situatie die weer inhaakte op de notie van persvrijheid met betrekking tot Europa en Europese staatsburgers. Aangezien Turkije zich heeft opgesteld als kandidaat-lidstaat van de EU hebben deze situaties veel invloed op de publieke opinie en wordt er veel over gepraat. Verder is er in deze periode ook veelvoudig nieuws geweest over de afschaffing van de visumplicht voor Turkse staatsburgers die de EU willen binnenkomen. Dit is een onderwerp dat nauwgezet werd gevolgd door mijn informanten. Ondanks dat het niet direct invloed heeft op henzelf, aangezien zij zowel in het bezit van een Turks als Nederlands paspoort zijn, heeft het vaak wel invloed op hun omgeving. De afschaffing van de visumplicht kan er namelijk toe leiden dat Turkse vrienden van Turks-Nederlandse terugkeermigranten nu makkelijker met ze mee zouden kunnen naar Nederland. Hierin komt weer naar voren dat Nederland in zekere mate nog een belangrijke positie heeft en rol speelt in hun leven. Ook zijn er binnen deze periode aanslagen geweest in Turkije, waarvan één in het hart van Istanbul. De impact hiervan was terug te zien binnen de samenleving in Turkije, waaronder ook de informanten voor dit onderzoek. Angst en terreur werden steeds meer een onderdeel van hun leven. Al het bovenstaande heeft in zekere mate een rol gespeeld en invloed gehad op dit onderzoek. Het heeft invloed op het dagelijkse leven van de informanten en hun houding ten opzichte van Turkije. Deze invloeden, waardoor de sociale zekerheid van Turks-Nederlandse terugkeermigranten in het geding komt, zullen in de rest van deze scriptie naar voren komen en verder worden beschreven.

Wat duidelijk naar voren gekomen is gedurende dit onderzoek, is dat na (e)migratie van Turks-Nederlandse terugkeermigranten *home and belonging* op losse schroeven is komen te

staan voor hen. Waar ze voorheen zo'n sterk gevoel van *home and belonging* met Turkije hadden, is dat veranderd na migratie. Ik kreeg regelmatig dingen te horen als "Het is niet wat ik verwacht had". Het perspectief dat informanten hadden ten opzichte van *home and belonging*, en daarmee hun leven in Istanbul, is veranderd en heeft anders uitgepakt dan verwacht. Niet alleen het perspectief van mijn informanten is veranderd, maar ook die van mijzelf. Persoonlijk had ik zelf al een gelimiteerd beeld van terugkeermigratie en het leven in Istanbul als een Turks-Nederlandse terugkeermigrant. Na mijn onderzoek is dit perspectief in zekere mate veranderd. Veel aspecten van buitenaf spelen een belangrijke rol binnen de constructie van *home and belonging*. De rol van Nederland en de Nederlandse identiteit van Turks-Nederlandse terugkeermigranten komt hierin duidelijk naar voren. Aan de hand van drie hoofdstukken waarin theorie en mijn etnografisch materiaal samen verwerkt worden, wordt er verder ingegaan op de constructie van *home and belonging* onder hoogopgeleide Turks-Nederlandse terugkeermigranten. Hierin worden theoretische concepten als transnationale migratie, transnationalisme en burgerschap verweven met *home and belonging*.

De vraagstelling die centraal staat voor mijn onderzoek is: Hoe construeren tweede/derde generatie Turks Nederlandse terugkeermigranten in Istanbul *home and belonging* in hun alledaagse praktijken en strategieën? Deze is onderbouwd aan de hand van vier sub vragen die verweven zijn door de drie hoofdstukken van deze scriptie. Het eerste hoofdstuk van deze scriptie staat in het teken van terugkeermigratie en motieven voor terugkeermigratie. Hiervoor is de volgende sub vraag gebruikt: Hoe wordt *home and belonging* ervaren door tweede/derde generatie hoogopgeleide Turkse Nederlanders na emigratie naar Istanbul? Hierin worden concepten als transnationale migratie, remigratie (terugkeermigratie) met betrekking tot *home and belonging* behandeld. Verder komen er mensen aan het woord over hun motieven voor terugkeermigratie en hun ervaringen in/met Istanbul. In hoofdstuk twee besteed ik aandacht aan het leven in Istanbul na terugkeermigratie. Hiervoor is de volgende sub vraag leidend: Hoe ervaren tweede/derde generatie hoogopgeleide Turks Nederlandse terugkeermigranten transnationalisme? Hierin worden de concepten transnationalisme en transnationale banden behandeld. Verder komen er in dit hoofdstuk mensen aan het woord over hun (dagelijks) leven in Istanbul, hun 'Nederlandse kant' en hun banden met Nederland. In het derde hoofdstuk behandel ik de veranderende houding van terugkeermigranten met betrekking tot *home and belonging*. Hiervoor zijn de volgende sub vragen gebruikt: Hoe maken tweede/derde generatie hoogopgeleide Turks Nederlandse terugkeermigranten deel uit van het Turkse systeem en hoe maken tweede/derde generatie hoogopgeleide Turks Nederlandse terugkeermigranten deel uit van het Nederlandse systeem? Hierin worden concepten als

(transnationale)burgerschap en *belonging* behandeld en komen er mensen aan het woord over hun perspectief op Turkije en hun veranderende gevoel van *home and belonging* na terugkeermigratie. Ik eindig met een concluderend hoofdstuk over de constructie van *home and belonging* van Turks-Nederlandse terugkeermigranten in Istanbul, na zich gevestigd te hebben in Istanbul. Veel van de Turks-Nederlandse terugkeermigranten verkeren na (e)migratie naar Istanbul in een situatie waarbij ze *home and belonging* opnieuw moeten construeren. Na vestiging in Istanbul blijkt dat het leven dat ze in Istanbul voor ogen hadden anders is dan verwacht en moeten ze ook in Istanbul weer opnieuw een plek vinden binnen de samenleving. Hun verwachte gevoel van *home and belonging* moet weer bijgesteld worden, waarbij hun Nederlandse kant weer een nieuw plekje krijgt in een nieuwe Turkse omgeving.

Hoofdstuk 1

Going home

Alhoewel mijn huis in Nederland stond, was het niet mijn thuis. Ik wilde naar huis en me daar thuis voelen. Daarvoor moest ik naar Turkije en in het bijzonder Istanbul.

(Bahar)¹²

Introductie

Het zwakke gevoel van *home and belonging* is vaak de drijfveer voor remigratie onder Turkse Nederlanders (Çelik & Notten 2012). Zo ook voor Bahar. In het bovenstaande citaat van Bahar is te zien dat ze naar Turkije is vertrokken met het idee het missende gevoel van *home and belonging* in Nederland wel te vinden in Turkije. Het is dan ook niet meer dan normaal dat we allemaal verlangen naar een thuis, het gevoel dat we ergens thuis zijn en daar behoren. Echter is dit gegeven blijkbaar toch niet zo vanzelfsprekend en gaan mensen ernaar op zoek. Als je in *The Oxford dictionary* zoekt naar het woord *home* krijg je drie categorieën: *home* als huis, afkomst of land, waarbij het woord *home* verschillende betekenissen krijgt. Hierdoor wordt het al duidelijk dat *home* verschillende betekenissen binnen verschillende contexten heeft en het daardoor lastig vast te stellen is. In deze scriptie spreken we over *home* binnen de categorie van afkomst en land. De letterlijke definitie van *home* volgens *The Oxford dictionary* luidt als volgt:

1. (ORIGIN) *Someone's or something's place of origin, or the place where a person feels they belong.*
2. (COUNTRY) *Your own country or your own area.*¹³

In de bovenstaande definities komen naar voren dat *home* onder andere een plek is waar mensen het gevoel hebben dat ze er behoren en dat dit te maken kan hebben met een geografische plaats, oftewel natiestaat. In andere woorden is *home* een (geografische) plaats waar iemand zich thuis voelt. Maar wat is je ergens thuis voelen dan? Wanneer voel je je ergens thuis? Wat is daarvoor nodig? Binnen de context van dit onderzoek worden deze vragen beantwoord aan de hand van de volgende deelvraag: Hoe wordt *home and belonging* ervaren door tweede/derde generatie hoogopgeleide Turkse Nederlanders na emigratie naar Istanbul? Om antwoord te kunnen geven op deze deelvraag ga ik eerst in op de concepten mondialisering, transnationale migratie,

¹² Namen van informanten zijn gefingeerd vanwege privacy redenen.

¹³ Oxford English Dictionary (online), s.v. "home", <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/home>

remigratie (terugkeermigratie) en *home and belonging*, die vervolgens worden onderbouwd aan de hand van etnografische materiaal uit het veld.

Mondialisering

We bevinden ons in een mondiale wereld waarbij de verhoudingen tussen natiestaten en individuen aan het veranderen zijn (Gellner 2006). De wereld wordt gevoelsmatig kleiner, we zijn minder gebonden aan één specifieke fysieke plaats en we kunnen ons sneller en makkelijker verplaatsen tussen verschillende natiestaten. Door mondialiseringprocessen ontstaan er complexe relaties, waarbij afstand en tijd een veranderende betekenis krijgen. De wereld is constant in beweging en mobiliteit neemt toe door moderne technologieën. Dit heeft als gevolg dat er steeds meer transnationale sociale relaties ontstaan waarbij afstand en tijd steeds makkelijker te overbruggen zijn. Mensen zijn fysiek minder gebonden aan één specifieke plaats (natiestaat) en verplaatsen zich sneller en makkelijker, met als gevolg transnationale migratie.

De veranderende betekenis van tijd en afstand geeft David Harvey (2014) weer als *time-space compression*, in zijn beroemde werk *The Condition of Postmodernity*. *Time-space compression* refereert naar het gegeven dat de versnelling van economische en sociale processen in een bepaalde mate de wereld heeft verkleind. Oftewel, dat afstand en tijd minder beperkend zijn in de organisatie van menselijke activiteiten. Harvey (2014) heeft het hierbij voornamelijk over het ‘krimpen’ van afstand en de ‘verkorting’ van tijd. Volgens Harvey is mondialisering dan ook direct verbonden met de toename en versnelling van de *time-space compression* binnen het economische en sociale leven.

Een ander academicus die het over de veranderende betekenis van tijd en afstand heeft is Anthony Giddens. In tegenstelling tot Harvey richt Giddens (1996) zich binnen dit fenomeen voornamelijk op het effect dat het op het sociale en culturele leven van mensen heeft. Hij spreekt over *time-space distanciation*. *Time-space distanciation* refereert aan het gegeven dat sociale relaties zich tegenwoordig niet per se binnen lokale contexten van interactie bevinden, maar ook plaatsvinden buiten lokale contexten. Giddens beweert het volgende over mondialisering: “*The intensification of worldwide social relations which link distant localities in such a way that local happenings are shaped by events occurring many miles away and vice versa*” (Giddens 1996, 64). Het lokale en mondiale zijn dus sterk met elkaar verbonden en vormen elkaar binnen mondialiseringprocessen. Dit wil zeggen dat volgens Giddens sociale gebeurtenissen en relaties op afstand verstrengeld zijn met lokale contexten. Het satire-liedje

over de Turkse president Erdoğan, gemaakt door de Duitse komiek, is een mooi voorbeeld hiervan. Dit is een situatie waarbij een lokale gebeurtenis een mondiale gebeurtenis vormt.

Mondialisering kan, onder andere, gezien worden als een proces waarbij de wereld constant in beweging is met complexe relaties waardoor afstand en tijd een veranderende betekenis krijgt. Mensen verplaatsen zich makkelijker en sneller van land naar land en zelfs van continent naar continent. Er is ook steeds meer sprake van transnationale sociale relaties waarbij afstand en tijd in mindere mate een barrière vormen. Dit heeft veel invloed op transnationale migratie, dat toeneemt en diverse patronen krijgt (zoals in het geval van terugkeermigratie/remigratie).

Transnationale migratie

Castles (2002) geeft in zijn onderzoek over migratie en sociale formatie weer dat hedendaagse transnationale migratie en stromen die mondialisering vormen, onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Hierbij benadrukt Castles (2002) dat mondialisering niet enkel een economisch fenomeen is en dat de internationale stroming van kapitaal, goederen en diensten in de mondiale wereld niet kan bestaan zonder een parallelle stroming van ideeën, culturele producten en mensen zelf. In andere woorden is transnationale migratie onoverkomelijk in de hedendaagse mondiale wereld.

Transnationale migratie is in feite geen nieuw fenomeen. Transnationale migratie werd vroeger 'lange afstand migratie' genoemd (Lewellen 2002, 122). Oftewel, migratie waarbij nationale grenzen worden overschreden. Het verschil tussen hedendaagse transnationale migratie en vroegere transnationale migratie is voornamelijk terug te zien in de verschillen van motieven en omvang. Vroeger vond transnationale migratie voornamelijk plaats vanwege religieuze, politieke of koloniale motieven en was het in omvang veel kleiner. Vanaf de tweede helft van de twintigste eeuw maakte dit voornamelijk plaats voor transnationale migratie door economische ontwikkelingen (Lewellen 2002, 130). De economische ontwikkelingen en moderne technologieën brachten veel veranderingen in de omvang en intensiviteit van transnationale migratie. Transnationale migratie werd makkelijker en omvangrijker (Lewellen 2002, 124-125). De toenemende mate van transnationale migratie, met betrekking tot Nederland, was onder andere te zien aan de toestroom van gastarbeiders in Nederland in de tweede helft van de twintigste eeuw.

Vanaf de jaren 60 migreerden de ouders en/of grootouders van mijn onderzoekspopulatie als gastarbeiders naar Nederland vanuit Turkije. Zoals de term

‘gastarbeider’ al benadrukt werden ze gezien als gast, dus werd ervan uitgegaan dat deze groep na een significante periode weer terug zou keren naar Turkije. Dit gebeurde echter niet en door middel van familiehereniging werden de achtergebleven familieleden ook naar Nederland gehaald.¹⁴ Vanaf ongeveer het begin van deze eeuw, na familiehereniging, was er een nieuwe ontwikkeling waar te nemen.¹⁵ Er ontstond een verlangen naar het land van herkomst onder de kinderen en kleinkinderen van de gastarbeiders die besloten hadden om in Nederland te blijven. Zij willen niet in Nederland blijven en (e)migreren naar het land van hun ouders/grootouders. Dit valt onder het proces van remigratie (terugkeermigratie) als vorm van transnationale migratie en staat centraal in mijn onderzoek.

Remigratie (Terugkeermigratie)

Remigratie, oftewel terugkeermigratie, is een steeds meer voorkomend fenomeen en een onderdeel van transnationale migratie. Binnen de sociale wetenschappen is er steeds meer interesse voor terugkeermigratie, één van de voorlopers hiervan is George Gmelch (1980). Gmelch heeft in de jaren 80 onderzoek gedaan naar het toen nog redelijk nieuwe fenomeen van terugkeermigratie onder Europese migranten in Noord-Amerika en definieert het concept als volgt: “*Return migration is defined as the movement of emigrants back to their homelands to resettle*” (Gmelch 1980, 136). De toenemende interesse voor terugkeermigratie verklaart Gmelch (1980) door de opkomst van nieuwe migratie-instrumenten, de verbeterende economische en sociale situatie in het land van herkomst en het steeds minder gunstige sociale en politieke klimaat in de landen waar de migranten zich nu in bevinden.

In het geval van tweede/derde generatie migranten, zoals bij de tweede/derde generatie Turkse Nederlanders, kan er niet simpelweg over terugkeermigratie gesproken worden. Bij terugkeermigratie wordt er, zoals bovenstaand beschreven is, gesproken over hervestiging in het thuisland. Voor de tweede/derde generatie is het thuisland het land waar ze uit vertrekken, aangezien ze daar geboren en getogen zijn. Dit maakt deze groep emigranten in plaats van terugkeermigranten. Toch noem ik het binnen mijn onderzoek remigratie of terugkeermigratie. Christou (2006) is een geograaf die dat ook doet in haar gelijksoortige onderzoek waarbij ze terugkeermigratie van tweede en latere generaties Griekse-Amerikanen onderzoekt. Christou (2006) onderbouwt haar keuze voor het noemen van remigratie/terugkeermigratie door het

¹⁴ Regioplan Beleidsonderzoek, *Emigratie uit Nederland een verkennend studie naar de emigratiemotieven van hoger opgeleiden*, 2010, Amsterdam.

¹⁵ CBS, “Terug naar Turkije en Marokko?”, augustus 2005, <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/bevolking/publicaties/artikelen/archief/2005/2005-1759-wm.htm>.

gegeven dat het voor haar doelgroep gevoelsmatig toch wordt gezien als ‘terugkeren’. Ik sluit me bij Christou (2006) aan, omdat ik ook van mening ben dat het voor mijn doelgroep gevoelsmatig wordt gezien als ‘terugkeren’, ondanks dat het in theorie niet zo is. Ook in de rest van deze scriptie zal er gesproken worden over remigratie en terugkeermigratie wanneer we het hebben over het emigratieproces van tweede/derde generatie Turkse Nederlanders naar Turkije.

Uit verschillende onderzoeken naar terugkeermigranten is gebleken dat naast sociale en politieke overwegingen de beslissing tot terugkeermigratie gezien kan worden als een emotionele overweging (Çelik & Notten 2012; Christou & Russel 2010; Gmelch 1980). Uit een onderzoek naar Turkse terugkeermigranten vanuit Nederland kwam naar voren dat het meest genoemde motief voor terugkeermigratie heimwee, oftewel het missen van familieleden en gewoontes, is (Çelik & Notten 2012, 44). Verder stellen Fokkema en De Haas (2011) dat terugkeermigratie ook als een gevolg van succesvolle economische integratie gezien kan worden. Volgens het onderzoek van Fokkema en De Haas zijn terugkeermigranten vaak diegenen die succesvol economisch geïntegreerd zijn en dus voldoende ‘menselijk kapitaal’ hebben opgebouwd om terug te keren (2011, 759). Hier vallen vaak hoogopgeleide succesvolle mensen onder, zoals de onderzoekspopulatie van mijn onderzoek.

Zoals eerder vermeld kan terugkeermigratie gezien worden als een onderdeel van transnationale migratie. Lewellen beschrijft transnationale immigranten als volgt:

One who maintains multiple contacts- social, cultural, political, economic- with both the country of origin and the host country. This may involve the constant construction and reconstruction of a ‘nation’ or diaspora community that transcend borders.

(Lewellen 2002, 130)

Turkse migranten en terugkeermigranten behouden ook veelal banden met het land van herkomst en het land waar ze zich gevestigd hebben. Zo hebben Turkse migranten vaak nog banden met Turkije en Turks-Nederlandse terugkeermigranten hebben andersom vaak nog banden met Nederland. Terugkeermigratie wordt al snel gekoppeld aan *home and belonging*.

Home and belonging

Tijdens gesprekken met participanten voor dit onderzoek kwamen termen als autochtoon en allochtoon vaak naar voren. Onder de onderzoekspopulatie zijn dit gevoelige begrippen die

direct of indirect invloed hebben op hun gevoel van *home and belonging*. Niet alleen onder de onderzoekspopulatie zijn dit veelgenoemde termen, maar ook in politieke sferen zijn het geen onbekende termen. Het CBS definieert de begrippen als volgt: “Een autochtoon is een persoon van wie de beide ouders in Nederland zijn geboren, ongeacht het land waar men zelf is geboren.” “Een allochtoon is een persoon van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren.”¹⁶ Kijkend naar de onderzoekspopulatie van dit onderzoek zijn Turks-Nederlandse terugkeermigranten ook allochtonen, omdat vaak één (in veel gevallen beide) van de ouders in Turkije geboren is. Termen als allochtoon en autochtoon komen vaak voor in immigratie- en integratiedebatten en zorgen in zekere vorm voor een gevoel van in- en uitsluiting binnen de Nederlandse maatschappij. Hierdoor spelen ze ook een belangrijke rol in het proces van *home and belonging*.

Aan het begin van dit hoofdstuk is de definitie van het begrip *home* weergegeven waarin naar voren kwam dat *home* onder andere een plek is waar mensen het gevoel hebben dat ze er horen, oftewel *belong*. Hieronder volgt een definitie van het woord *belonging* gegeven door *The Oxford dictionary*:

1. *To be in the right or suitable place.*
2. *To feel comfortable and happy in a particular situation or with a particular group of people.*¹⁷

Uit deze definities kan gesteld worden dat *belonging* gaat om het gevoel van ‘behoren’ tot een bepaalde plek, in een bepaalde situatie en binnen een bepaalde groep. Dit gevoel van ‘behoren’ heeft veel te maken met in- en uitsluiting en staatsburgerschap wat weer motieven kunnen zijn voor remigratie, waar verder in dit hoofdstuk verder op in wordt gegaan met betrekking tot Turks-Nederlandse remigratie.

Binnen het concept van *home and belonging* wordt er vaak gerefereerd naar in- en uitsluitingsprocessen. Zo geven Bloemraad, Korteweg en Yurdakul aan dat er voor een gevoel van *belonging* een gevoel van ‘wij’ gecreëerd moet worden en dat er hierdoor automatisch een proces van in- en uitsluiting plaatsvindt (2008, 156). Zonder ‘zij’ (uitsluiting) kan er geen ‘wij’ (insluiting) zijn. *Belonging* komt ook terug in het concept van burgerschap. Als (staats)burger wordt er verwacht dat je in zekere mate een gevoel van *belonging* heb met de natie waartoe je

¹⁶ CBS, “begrippen”, <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/begrippen>.

¹⁷ Oxford English Dictionary (online), s.v. “belonging”, <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/belonging>

als staatsburger behoort. Veel Turkse Nederlanders hebben dan ook een gevoel van *belonging* naar zowel Nederland als Turkije toe.

Mondialiseringsprocessen, transnationale migratie en transnationalisme hebben invloed op het gevoel van *belonging*. Waar er voorheen vanuit gegaan werd dat mensen een gevoel van *belonging* konden hebben voor één natiestaat met de bijbehorende samenleving, wordt zoals eerder aangegeven nu erkend dat het gevoel van *belonging* aanwezig kan zijn voor meerdere natiestaten met de bijbehorende samenlevingen. Door middel van transnationale migratie maken individuen deel uit van twee of meer natiestaten en door middel van transnationalisme worden banden onderhouden met de verschillende natiestaten (Vertovec 2009). In de huidige wereld waarin mondialiseringsprocessen steeds intensiever worden is het niet meer mogelijk om identiteiten, daarbij horend het gevoel van *belonging*, aan rigide vaststaande natiestaten te verbinden, maar juist door mondialisering is het mogelijk is om te wonen in een natiestaat en gevoelens van *belonging* te hebben voor de ander (Ghorashi 2003).

In het geval van derde generatie Turkse Nederlanders die ‘terugkeren’ speelt het gevoel van *home and belonging* ook een belangrijke rol. Een motief om terug te keren kan bijvoorbeeld een sterke etnische identiteit zijn (Regioplan 2010, 8). Hiermee wordt bedoeld dat de Turkse Nederlanders die terugkeren een sterke gevoel van verbondenheid en herkenning hebben met Turkije. Oftewel, dat ze een gevoel van *belonging* jegens Turkije en de Turkse samenleving toe hebben. Het gevoel van *home* wordt binnen dit proces gecreëerd door het gevoel van *belonging*. Door een sterk gevoel van *belonging* te creëren kunnen mensen een gevoel van *home* binnen een natiestaat en samenleving ontwikkelen.

Terugkomend op de concepten mondialisering, transnationale migratie en remigratie (terugkeermigratie) zien we dat het direct of indirect invloed heeft op *home and belonging*. Mondialiseringsprocessen en daarmee transnationale migratie en remigratie creëren namelijk situaties waarbij het gevoel van *home and belonging* in het geding komt. Mensen kunnen zich sneller en makkelijker verplaatsen, waarbij het ook steeds gebruikelijker wordt om banden te onderhouden met de plek die je verlaat. Mensen kunnen zich ook thuis voelen op plekken waar ze zich niet fysiek meer bevinden. Het is dus lastiger vast te stellen wat je *home* is en waar je toe behoort. In het vervolg van dit hoofdstuk zullen de bovenstaande concepten verder toegepast worden op de bevindingen vanuit mijn veldwerk, waarbij naar voren komt waarom Turks-Nederlandse terugkeermigranten in eerste instantie naar huis (naar Istanbul) wilden en wat Istanbul voor hen hun *home* maakte.

Nederland vs. Turkije

De onderzoekspopulatie van hoogopgeleide Turkse Nederlanders bevindt zich gevoelsmatig tussen twee landen in. Alhoewel ze vaak geboren en getogen zijn in Nederland, voelen ze een sterke band met Turkije en identificeren zij zich vaak als Turks. Deze groep ging regelmatig met hun ouders of alleen op vakantie naar Turkije (voor definitieve migratie naar Istanbul) en onderhield ook sterke banden met Turkije. Maar wat zijn de motieven voor remigratie? Wat zijn de pushfactoren van Nederland en pullfactoren van Turkije die ertoe leiden dat deze groep daadwerkelijk remigreert naar Turkije en in het bijzonder Istanbul?

Uit onderzoek van Regioplan in 2010 naar emigratie uit Nederland, kwam onder andere naar voren dat de positieve economische ontwikkelingen van Turkije een belangrijke voorwaarde en mogelijk motief is voor remigratie naar Turkije. De groeiende economie van Turkije geeft Turkije een pullfactor. Dit geldt in het bijzonder voor de hoger opgeleide Turkse Nederlanders die hun kansen op de Turkse arbeidsmarkt als belangrijke drijfveer zien achter hun emigratieplannen naar Turkije (Çelik and Notten 2012; Durugönül 2013; Fokkema 2011). Ook onder mijn eigen informanten worden de economische ontwikkelingen als motief genoemd voor remigratie. Veel van mijn informanten zijn ambitieuze starters met een HBO- of WO-achtergrond. Sommige hebben het al gemaakt in Istanbul en andere zijn nog op weg. Zo ook Dilara. Dilara is een ondernemende starter, met op al vrij jonge leeftijd een eigen onderneming, waarvan ze overtuigd is dat dat haar in Nederland niet zo snel gelukt was. Voor Dilara waren net als voor vele anderen de positieve economische ontwikkelingen in Turkije belangrijke factoren voor remigratie.

Ik was net afgestudeerd en om me heen had ik zoveel vrienden die afgestudeerd waren aan TU Delft en ondertussen bijvoorbeeld in een schoenenwinkel werkten. Dat wilde ik niet. Hier kon ik wel gelijk aan de slag, er was voor mij als bouwkundige genoeg werkaanbod. Verder trok Istanbul mij toch al, dus de keuze voor mij was snel gemaakt.

(Dilara)

Dilara was net afgestudeerd toen ze besloot te remigreren naar Istanbul. Ondanks dat de economische motieven voor remigratie naar Istanbul doorslaggevend voor haar waren, lag er nog een diepere laag onder als motief. Veel terugkeermigranten geven ook politieke en sociale motieven aan als reden (pushfactor) voor remigratie naar Istanbul. Zo is uit onderzoek van

onder andere Çelik en Notten (2012) gebleken dat voor veel Turks-Nederlandse terugkeermigranten sociale motieven vaak een nog veel belangrijkere rol spelen in het besluit voor remigratie. Hierbij spelen factoren als discriminatie, acceptatie en het ‘wij/zij-gevoel’ een belangrijke rol. Veel Turkse Nederlanders ondervinden veel last van het sociale klimaat in Nederland, waarbij ze het gevoel hebben niet geaccepteerd te worden en in zekere mate daardoor buitengesloten te worden. Er is een beeld gecreëerd waarbij er in sterke mate een ‘wij/zij-gevoel’ heerst. Ghorashi geeft aan dat dit voortkomt uit het proces van *othering*, wat gaande is in Nederland (2003, 4). Er is sprake van exclusiviteit als het gaat om ‘Nederlands’ zijn, hierbij worden allochtonen (waar Turkse Nederlanders ook onder vallen) binnen het dominante discourse toch al snel als de ‘ander’ gelabeld. Dit heeft invloed op het gevoel van *belonging* dat Turkse Nederlanders ervaren. Zoals eerder vermeld in dit hoofdstuk wordt *belonging* gekenmerkt door in- en uitsluiting (Bloemraad, Korteweg en Yurdakul 2008, 156). Doordat Turkse Nederlanders het idee hebben er niet helemaal bij te horen, ontstaat er al snel een gevoel van *belonging* naar Turkije, waarbij ze het idee hebben er meer bij te horen. Ook de politieke onrust in Nederland speelt hier een belangrijke rol in. Zo blijkt uit onderzoek dat voor veel Turkse Nederlanders de opmars van de Partij Voor de Vrijheid (PVV) en negatieve belichting van moslims binnen de media en politiek een belangrijke reden voor ze is om te willen vertrekken uit Nederland (Çelik en Notten 2012, 45). Ondanks dat het politieke klimaat in Turkije momenteel ook onrustig is, geven veel informanten aan daar niet zoveel last van te hebben als in Nederland. Dilara was alle negatieve berichtgeving over allochtonen en in het bijzonder over Turken helemaal zat. Ondanks dat ze een pittige dame is die niet op haar mond is gevallen, gaf ze aan er niet meer goed mee om te kunnen gaan en er heel erg gedemotiveerd door te raken.

Ik was het op een gegeven moment ook zat in Nederland. Al die negatieve berichtgeving over allochtonen en natuurlijk in het bijzonder over moslims. Geert Wilders, moslimhaat... het kwam me de strot uit.

(Dilara)

Ik spreek goed Nederlands hoor, zoals je hoort, en ben ook met twee culturen opgegroeid. Ik kan zeggen dat ik toch wel goed geïntegreerd ben, maar toch had ik het gevoel dat ik me altijd weer meer moest bewijzen dan een Floor of een Tim. Dat is vermoeiend en ergens ook wel demotiverend.

(Dilara)

Naast de economische, sociale en politieke factoren speelt ‘avontuur’ ook een belangrijke rol binnen de motivatie om naar Istanbul te emigreren. Het is niet ongebruikelijk meer dat jongeren een manier zoeken om te ontsnappen aan de sleur. Zo gaan tegenwoordig veel jongeren na hun studie backpacken, stagelopen of (tijdelijk) werken in een ander land. Voor veel Turks-Nederlandse jongeren is het voor de hand liggend om iets in Turkije te doen. Veel van deze jongeren waren al voor dat ze remigreerden bekend met Istanbul en hadden in zekere mate een fascinatie voor Istanbul. Met de bovenstaande motieven als aanleiding zochten Turks-Nederlandse jongeren ‘avontuur’ op in Istanbul. Istanbul is voor hun een levendige stad met veel mogelijkheden, meer mogelijkheden dan in Nederland. Zo geven twee van mijn informanten, die bevriend zijn en samen naar Istanbul zijn gemigreerd, aan:

Ik vond mijn leventje in Nederland echt te saai. Ik had een heel monotoon leven daar en iedere keer als we naar Istanbul kwamen maakten we van alles mee. Daarom dachten we: waarom gaan we niet hier wonen? (...) Nu ik hier wat langer woon merk ik natuurlijk wel dat het pittig is hier, maar nog steeds niet monotoon en dat vind ik belangrijk. Elke dag maken we wel wat mee, of het nou positief of negatief is. Het is een soort van battle. Het is zwaar, maar nog steeds leuker dan het monotone leven dat we in Nederland hadden.

(Hülya & Esra)

Hülya en Esra wonen ruim 2 jaar in Istanbul, maar kwamen daarvoor ook al vaker in Istanbul. Voor hun was avontuur de doorslaggevende factor voor remigratie. Beide hadden in Nederland al een goed betaalde baan, dus voor hun carrière deden ze het niet. Hülya en Esra zijn echte levensgenieters, die van actie en ondernemen houden en daarvoor zitten ze in Istanbul goed. Zoals duidelijk wordt in het bovenstaande citaat van Hülya en Esra hebben veel Turks-Nederlandse jongeren het idee ‘meer uit het leven’ te kunnen halen in Istanbul. Ook uit onderzoek van Regioplan in 2010, naar motieven voor remigratie, komt dit naar voren. Daar wordt ook nadruk gelegd op het feit dat veel jonge hoogopgeleide Turks-Nederlandse terugkeermigranten wegtrekken uit Nederland met het idee een kwalitatief beter leven te hebben in Turkije, waarbij ze meer vrijheid ervaren en minder sociale druk.

Economische motieven zijn veelal de doorslaggevende factor voor de beslissing om te remigreren onder mijn onderzoekspopulatie. Hier spelen sociale en politieke motieven echter ook een belangrijke rol in. Door sociale en politieke ontevredenheid in Nederland als pushfactor

en economische ontwikkelingen in Turkije als pullfactor trekken veel hoogopgeleide Turkse Nederlanders naar Istanbul om daar een nieuw leven op te bouwen. Al met al kan er ook voor de Turks-Nederlandse terugkeermigranten gesteld worden dat remigratie vaak een emotionele overweging is. Waarbij ze in het land waar ze naartoe migreren hetgeen hopen te vinden wat ze in het andere land misten (Çelik & Notten 2012; De Bree, Davids & De Haas 2010; Durugönül 2013; Fokkema 2011; Fokkema & De Haas 2011).

Beeld en houding ten opzichte van Nederland en Turkije

Veel van de Turks-Nederlandse terugkeermigranten hebben hun hele leven of in ieder geval een overgroot deel van hun leven in Nederland doorgebracht. Ze spreken Nederlands, kennen de Nederlandse cultuur en zijn vaak zelfs nog Nederlandse staatsburgers. Nederland blijft bewust of onbewust een deel van ze en dit zie je in verschillende praktijken terug.

De meeste informanten geven aan dat hun houding ten opzichte van Nederland sterk is veranderd na remigratie naar Istanbul. Want, zoals in de bovenstaande motieven voor remigratie naar voren komt, leefde er onder hoogopgeleide Turkse Nederlanders in Nederland ontevredenheid over het sociale en politieke klimaat in Nederland. Dit uitte zich onder andere door de toenemende verlangen naar Turkije en de wens om te remigreren. Veel van hen waren niet tevreden met de huidige gang van zaken in Nederland en zochten daarom hun heil in Istanbul. Nederland wordt door hen al snel bestempeld als saai, monotoon, beperkend. Eén van mijn informanten omschreef dit helder door het volgende te zeggen:

Jeetje, wat was ik het zat in Nederland. Ik verveelde me gewoon. Ik had een mooie baan met een lekker salaris, maar het idee dat ik dit nog jaren lang zou doen en dat het weer dag in dag uit hetzelfde zou zijn deprimeerde mij. Ik kon alleen maar klagen en vond alles gewoon alles aan Nederland op dat moment verschrikkelijk. Dit betekent overigens niet dat ik Nederland haatte, maar mijn leven in Nederland wel, waardoor ik Nederland zelf ook gewoon minder leuk vond. (...) Ik had trouwens nooit verwacht dat ik Nederlandse nuchterheid en sarcasme zou missen, maar ik mis het dus. Nu ik al wat langer hier in Istanbul woon is Nederland wel mooier in mijn ogen geworden.

(Ahmet)

Ahmet is één van de velen die aangeeft na remigratie Nederland door andere ogen te zijn gaan zien. Ahmet woont al 8 jaar in Istanbul en geeft aan af en toe ‘Istanbul-moe’ te zijn, maar daar toch niet weg te willen. Hij geeft zelf al aan dat hij in Nederland misschien wel een makkelijker leven kan leiden, wat heel aantrekkelijk kan zijn, maar dat hij zich op ten duur toch weer zou vervelen, wat hem ongelukkig zou maken. Veel Turks-Nederlandse terugkeermigranten die ik heb gesproken merkten op dat wat ze voorheen zagen als beklemmend, te gestructureerd en saai, eigenlijk heel vertrouwd voor ze is en dat ze dat vertrouwde missen en meer kunnen waarderen. Nederland is ineens zo slecht nog niet. Ook beseften ze dat ze zelf een stuk Nederlandser zijn dan ze in Nederland zelf beseften. Zoals in de theorie wordt aangegeven kunnen mensen zich tegenwoordig sneller en makkelijker verbonden voelen met meerdere natiestaten (Vertovec 2009; Ghorashi 2003). Het voorbeeld van Ahmet laat zien dat de gevoelens van *belonging* naar Nederland toe getriggerd kunnen worden door remigratie en daarmee sterker kunnen worden.

Ook de houding van Turks-Nederlandse terugkeermigranten ten opzichte van Turkije is veranderd na remigratie naar Istanbul. Fidan Ekiz liet dit duidelijk in haar documentaire ‘ik zie een verre reis’ blijken. Zo zei ze: “In Nederland droomden ze van Turkije en in Turkije dromen ze van Nederland.” Hiermee zegt ze in feite eigenlijk dat het gras altijd groener is aan de overkant. Informanten geven aan dat Istanbul minder romantisch is dan ze in eerste instantie voor ogen hadden en dat ze in zekere mate een mentaliteitsverschil merken met de gemiddelde *local* in Istanbul, waardoor ze zich toch heel Nederlands voelen in Istanbul. Ondanks het groenere gras aan de overkant, ook na remigratie in Istanbul, is er een heel kleine groep die weer terugkeert naar Nederland. De meesten blijven toch in Istanbul wonen en verkiezen het zich Nederlands voelen in Istanbul boven het zich Turks voelen in Nederland.

Vlak voordat ik aan mijn veldwerk begon heb ik een lezing bijgewoond over etnische profilering in Nederland. Hierbij waren verschillende sprekers aanwezig die vanuit hun expertise en/of ervaring de effecten van etnische profilering door de politie in Nederland op het individu en de samenleving bespraken. Tijdens deze lezing werden thema’s als identiteit en integratie benadrukt. Geïnspireerd door hun verhalen en de verhalen van mijn informanten, die spreken over etnische profilering door het gegeven dat ze zich Turks voelen in Nederland, kwam ik bij het proces van *othering* waar Ghorashi (2003) het veelvuldig over heeft. Aan de hand van het proces van *othering* kan deels verklaard worden waarom Turks-Nederlandse terugkeermigranten verkiezen zich Nederlands te voelen in Istanbul boven het zich Turks voelen in Nederland. Wanneer Ghorashi (2003) spreekt over *othering* heeft ze het over exclusiviteit binnen Nederlanderschap waarbij er een bepaald beeld (*thick identity*) is wat past

bij Nederlanderschap. Zodra iemand daar niet in past zal die er nooit helemaal bij horen en wordt diegene bestempeld als de ‘ander’ (Ghorashi 2003, 5). Het beeld dat hoort bij Nederlanderschap is volgens Ghorashi toch al snel het blanke christelijke beeld (2003, 5). Migranten die niet voldoen aan dit beeld worden hierdoor buitengesloten. Hierbij maakt het niet uit hoe lang je al ‘Nederlander’ bent en hoe sterk geïntegreerd je bent, je bent en blijft de ‘ander’ (Ghorashi 2003, 6). Dit heeft veel invloed op het gevoel van *home and belonging* onder Turkse Nederlanders. Doordat Turkse Nederlanders niet voldoen aan de omschreven *thick identity* zullen zij al snel het gevoel hebben de ‘ander’ te zijn en daardoor niet volledig geaccepteerd te zijn. Ook in Istanbul zijn ze anders, maar toch is dit niet hetzelfde als in Nederland en valt het niet onder het proces van *othering* dat Ghorashi (2003) beschrijft. In Istanbul zijn terugkeermigranten anders doordat ze uit Nederland komen en niet per se door wie ze zijn (uiterlijke kenmerken). Waar Turkse Nederlanders in Nederland nooit van het label de ‘ander’ af kunnen komen, kan dat in Istanbul wel. In Istanbul is er wel een mogelijkheid dat ze zodanig geïntegreerd zijn en zich aangepast hebben dat het niet meer duidelijk is dat ze ‘anders’ zijn. Het ‘anders’ zijn in Istanbul is namelijk niet gebaseerd op etnische kenmerken, maar eerder op gedrag, waardoor ze sneller en makkelijker zichzelf zodanig kunnen aanpassen om niet meer ‘anders’ te zijn. Dit is voor veel terugkeermigranten een reden om in Istanbul te blijven ondanks het gemis van Nederland.

Merve is een Turks-Nederlandse jonge vrouw in Istanbul. Ze ziet eruit als een doorsnee Turkse vrouw met donker haar en donkere ogen. Als ik naar haar kledingstijl kijk vind ik het meer een doorsnee Nederlandse student. Tussen alle andere mensen valt Merve toch op. Ze ziet er wel Turks uit, maar dan anders. Zelf is Merve zich hier ook bewust van en ze geeft aan:

Ik was het zat om anders te zijn. Hier ben ik misschien ook wel anders, maar dan anders. Snap je wat ik bedoel?

(Merve)

In het bovenstaande citaat van Merve komt ook naar voren dat het proces van *othering* in Istanbul niet hetzelfde is als in Nederland en dat ze daarom Nederlands zijn in Istanbul verkiest boven Turks zijn in Nederland. Aansluitend op het proces van *othering* heeft Hedetoft (2004) het over *house* en *home*. Hierbij stelt Hedetoft *house* als het fysieke element binnen *belonging* en *home* eerder als een emotionele element waarbij culturele verbeelding van nationale soevereiniteit sturend is voor *belonging* (2004, 38). Door het proces van *othering* is het voor veel Turkse Nederlanders lastig om juist die culturele verbeelding van nationale soevereiniteit

te hebben die sturend is binnen proces van *belonging*. In het geval van veel van mijn informanten, zoals Merve, kan gesteld worden dat voor hen Nederland hun *house* is/was en niet hun *home*, waardoor ze verlangen naar het gevoel van *home* in Istanbul dat ze in Nederland misten.

Istanbul, the city that never sleeps

[Istanbul, 26 april 2016] Het is twee uur 's nachts, ik heb honger en kan niet slapen. Ik ben licht geïrriteerd omdat ik de volgende morgen al om 08:30 uur uit huis moet voor een interview. Mijn honger werkt niet mee, dus ik besluit om maar wat te eten. Ik kijk op yemek sepeti, de Turkse variant van thuisbezorgd, waarbij ik via een app makkelijk en snel eten kan bestellen. Er is nog veel open, dus ik heb genoeg keuze. Na 20 minuten verschillende menu's te hebben bekeken weet ik nog steeds niet wat ik wil eten, het kost eigenlijk ook best veel geld door de bezorgingskosten en ik hoef niet een hele maaltijd. Ik wil eigenlijk gewoon iets simpels snacken. Opeens schiet het me te binnen dat ik ook gewoon wat simpels kan halen bij het winkeltje tegenover het gebouw waar ik in woon. Ik kijk uit het raam en ja hoor, hij is nog open! Het is inmiddels 02:30 uur en ik ga naar buiten om wat lekkers te halen. Ik ben niet de enige. Het verbaast me telkens weer dat er nog zoveel verkeer en leven op straat is, ondanks dat ik niet eens aan een hoofdstraat woon. Thuis in Utrecht zou dit wel anders zijn. Eenmaal in het winkeltje zie ik dat er nog 4 andere mensen zijn die boodschappen aan het doen zijn om half drie 's nachts. Tien minuten later ben ik weer thuis. Ik maak snel een sandwich, eet het op en ga daarna weer richting bed, wetend dat morgenochtend, wanneer ik uit huis ga, het winkeltje weer open is en ik er snel nog even mijn ov-kaart kan opladen en wat te drinken kan halen voor onderweg.¹⁸

Het bovenstaande fragment laat aan de hand van een kleine voorbeeld zien dat Istanbul een levendige stad is. Waar dag en nacht niet veel van elkaar verschilt. Waar je 24/7 wel iets kan beleven. Voor veel terugkeermigranten is de levendigheid van Istanbul wat Istanbul zo aantrekkelijk maakt. Istanbul is vaak sprookjesachtig voor hen, het is mythisch, mooi en dan hebben ze het nog niet eens gehad over de Bosphorus die de stad zo mooi in tweeën scheidt over twee continenten.

¹⁸ Vignet over eigen ervaring in Istanbul tijdens veldwerk uit veldnotities, 26 april 2016.

Het mythische sprookjesachtige verdween al snel voor veel Turkse Nederlanders na remigratie. Veel van hen geven aan dat het een hele harde stad is zodra je er ‘echt leeft’. “Het is survivallen hier”, is wat ik vaak hoor van mijn informanten. Zo gek is dat eigenlijk niet. Istanbul is een metropool met ongeveer veertien miljoen geregistreerde inwoners, hiernaast zijn er nog miljoenen ongeregistreerde inwoners, beslaat het ongeveer een oppervlakte van 5350 km² en ligt het over twee continenten, Europa en Azië. Het is een diverse stad waar vanuit Turkije zelf veel mensen naar toe migreren. Vooral vanuit Midden en Oost-Turkije zijn er veel migratiestromen naar Istanbul (Bülbül & Köse, 2010). Al deze mensen bij elkaar zorgen naast levendigheid natuurlijk ook voor een hoop chaos, waardoor orde en structuur in sommige gevallen vervaagt. Dit is iets waar Turkse Nederlanders aan moesten wennen nadat ze gevestigd waren in Istanbul.

In de documentaire van Fidan Ekiz komt dit ook terug. Hier laat Ekiz aan de hand van eigen ervaringen en ervaringen van haar vrienden zien hoe zij Istanbul ervaren als Turkse Nederlanders. Dat naast alle leuke avontuurlijke kanten er ook een minder leuke kant van Istanbul is die ze voorheen niet hadden gezien. Zo laat Ekiz in haar documentaire een jongeman aan het woord die in Istanbul zijn eigen onderneming is begonnen. Hierin komt duidelijk terug dat hij moest wennen aan de werkmentaliteit/cultuur van ‘Istanbulse’ mensen en dat de stad zelf ook niet altijd meewerkt. Ook bij mijn eigen informanten komt dit naar voren. Eén van mijn informanten runt als jonge vrouw een architecten bureau in Istanbul en dat gaat zeker niet zonder slag of stoot:

Ik ben zo vaak opgelicht dat ik de tel kwijt ben. Dus ik vertrouw niet meer zoveel mensen. Laat het trouwens een tip van mij zijn: wees vooral niet te lief hier, anders overleef je het niet. Ik ben wel veranderd hoor, denk ik, ik ben minder lief nu. (...) Waar ik ook erg aan heb moeten wennen is de werkmentaliteit hier, ze zijn zo relaxed, iets te relaxed voor mij. Het gaat nooit precies zoals ik het wil, misschien is dat ook wel het Nederlandse van mij wat ik een beetje moet laten varen.

(Dilara)

Naast werkrelaties worden persoonlijke/vriendschappelijke relaties veel genoemd tijdens mijn interviews. Veel van mijn informanten hebben in hun privéleven moeite met het opbouwen/onderhouden van vriendschappelijke relaties met *locals*. Hierin geven ze aan weer anders te zijn en zich ook daadwerkelijk anders te voelen, waardoor het lastig is om in de belevingswereld van iemand anders te komen en daarmee een sterke band op te bouwen.

Daarom zoeken veel Turks-Nederlandse terugkeermigranten elkaar op in Istanbul en hebben zo hun eigen community. Hier wordt in hoofdstuk twee verder op ingegaan.

Een ander veelgenoemd aspect van de ervaringen van mijn informanten in Istanbul is het verkeer. Het verkeer beïnvloedt, of je het wilt of niet, in sterke mate het dagelijkse leven in Istanbul. Het is niet ongebruikelijk om iedere dag minstens een uur in de file te staan. Als je geluk hebt, vind je een huis dichtbij werk en kan je met de metro, maar dat dan ook alleen als je geluk hebt. Istanbul is een grote stad, waarbij het niet zo simpel is om van A naar B te gaan. Veel van mijn informanten geven aan dat dit een van de grootse minpunten is waar ze tegenaan lopen in Istanbul.

Mijn informanten hebben mij duidelijk gemaakt dat het leven in Istanbul moeilijk is. Er zijn veel meer obstakels dan ze in eerste instantie hadden zien aankomen. Maar naast alle obstakels en moeilijkheden zijn er ook mooie kanten die het weer goed voor hun maken. Zoals het wonderschone uitzicht over de Bosphorus, het lekkere weer, het eten en boven alles de beleving. Istanbul is een stad vol uitdagingen waar je tegen moet kunnen, zodat je volop van het leven en de stad kan genieten. Daarom verkiezen veel Turks-Nederlandse terugkeermigranten nog steeds hun leven in Istanbul, met alle chaos erbij, boven hun oude leven in Nederland.

Misschien is het lijstje met vervelende kanten van Istanbul langer dan die van Nederland. Maar geef mij toch maar Istanbul.

(Ahmet)

Conclusie

Zoals de titel van dit hoofdstuk weergeeft, is het proces van remigratie voor de groep van tweede/derde generatie hoogopgeleide Turkse Nederlanders het proces van 'naar huis gaan', waarin naar een plek gaan waar ze zich 'thuis voelen' centraal staat. Hier komt meer bij kijken dan alleen remigratie zelf naar Istanbul. Het begint al vaak met motieven voor remigratie, waarbij duidelijk wordt dat Turkse Nederlanders niet het gevoel van *home and belonging* ervaren in Nederland en het idee hebben dat wel te zullen ervaren in Istanbul. Het is de culturele verbeelding van nationaliteit, waar Hedetoft (2004) het over heeft binnen *belonging*, die Turkse Nederlanders missen in Nederland en het hopen te vinden in Istanbul. Eenmaal in Istanbul blijkt dat dit niet vanzelfsprekend is. Terugkeermigranten moeten daar ook weer hun best doen om zich daar thuis te voelen en zijn daar ook weer 'anders'. Istanbul is niet het Istanbul dat ze

kenden uit eerdere ervaringen. Istanbul is een moeilijke stad waar de Turks-Nederlandse terugkeermigranten ook weer anders zijn en zich opnieuw weer moeten aanpassen aan de stad en het leven.

In het volgende hoofdstuk zal ik ingaan op hoe tweede/derde generatie hoogopgeleide Nederlanders Istanbul ervaren na langere tijd daar te wonen en hoe/of hun Nederlandse kant hier een rol in speelt.

Hoofdstuk 2

Homesick?!

Niet in Nederland zijn maakt me toleranter ten opzichte van Nederland. Misschien mis ik het wel een beetje.

(Mehtap)

Introductie

Zoals in het vorige hoofdstuk naar voren komt, is remigratie voor veel van mijn informanten niet wat ze er van verwachten. Tweede/derde generatie Turks-Nederlandse terugkeermigranten gaan naar Istanbul met het idee dat ze daar thuis horen. Zoals Bielsa, Casellas en Verger (2014) het in hun studie over Spaanse terugkeermigranten verwoorden gaat het hierbij om *homecoming*. Bielsa, Casellas en Verger spreken hierbij over *homecoming*, omdat het niet benaderd wordt als de terugkeer naar iemands herkomst, maar eerder als een beweging die misplaatsing en verplaatsing impliceert (2014, 64). Hierdoor verschilt de *homecomer* in principe niet veel met een ‘vreemde’, oftewel een immigrant. Met dit in gedachte zijn tweede/derde generatie Turks-Nederlandse terugkeermigranten ook *homecomers*. Zij keren namelijk niet terug naar hun land van herkomst, omdat dat voor hen Nederland is, maar voelen zich misplaatst in Nederland, waardoor er verplaatsing naar Istanbul plaatsvindt. Zij hopen daar thuis te komen. Doordat Istanbul (Turkije) binnen dit proces niet hun land van herkomst is verschillen zij niet essentieel van immigranten (vreemden). Dit brengt natuurlijk andere uitdagingen met zich mee. De *homecomers* moeten ook opnieuw anticiperen en participeren in een voor hen nieuwe omgeving.

Tweede/derde generatie Turks-Nederlandse terugkeermigranten ervaren verschillende fases na vestiging in Istanbul. Zo is er, zoals door veel informanten genoemd, een euforische fase die na ongeveer zes maanden gevolgd wordt door de klap van werkelijkheid. Na die zes maanden komt het besef van dat ze werkelijk gemigreerd zijn naar Istanbul en dat ze daar hun leven moeten opbouwen en inrichten. Onder mijn informanten heeft dit veel invloed op de vorming van transnationalisme en de transnationale banden die hiervoor worden onderhouden. In dit hoofdstuk zal verder aandacht worden besteed aan hoe transnationalisme wordt gevormd na remigratie door mijn informanten en hoe transnationale banden hierbij worden onderhouden. Oftewel, hoe en in hoeverre Nederland onderdeel is van het dagelijkse leven van mijn informanten in Istanbul. Binnen de context van mijn onderzoek worden deze vragen beantwoord aan de hand van de volgende deelvraag: Hoe ervaren tweede/derde generatie hoogopgeleide Turks-Nederlandse terugkeermigranten transnationalisme? Hiervoor wordt

eerst ingegaan de concepten transnationalisme en transnationale banden die daarna worden onderbouwd aan de hand van mijn bevindingen uit het veld.

Transnationalisme

Mondialisering, transnationale migratie en transnationalisme zijn concepten die veel aan elkaar gerelateerd worden en zelfs als essentieel onderdeel van elkaar worden gezien. Lewellen (2002) beschrijft hierbij dat transnationale migranten sociale, culturele, politieke en economische contacten onderhouden met het land van herkomst en het land van bestemming. Dit zijn essentiële elementen voor het ontstaan van het concept transnationalisme. In een omschrijving van transnationalisme door Barsch, Schiller en Blanc (1994) worden deze elementen duidelijk weergegeven. Zij beschrijven transnationalisme als volgt:

An essential element of transnationalism is the multiplicity of involvements that transmigrants sustain in both home and host societies. ... Transmigrants take actions, make decisions, and develop subjectivities and identities embedded in networks of relationships that connect them simultaneously to two or more nation states. ... They develop and maintain multiple relationships – familial, economic, social, organizational, and religious and political – that span borders.

(Barsch, Schiller & Blanc 1994, 7)

Transnationalisme kan dus gezien worden als een concept dat ontstaat door transnationale banden en interacties, wat mensen met elkaar verbindt. In andere woorden houdt transnationalisme in dat er banden gecreëerd en onderhouden worden met verschillende natiestaten tegelijk.

Steven Vertovec is een academicus die veelvuldig wordt gebruikt binnen werken naar transnationale migratie en in het bijzonder transnationalisme. Vertovec (2001) spreekt binnen transnationalisme over *transnational consciousness*, waarbij benadrukt wordt dat migranten niet enkel gericht zijn op ‘oorsprong’ of ‘land van bestemming’, maar dat deze samenkomen. In andere woorden: migranten zijn zich meer bewust van transnationaliteit en kunnen ze zich identificeren en verbonden voelen met verscheidene plekken, samenlevingen en maatschappijen tegelijkertijd. Zo zijn Turkse Nederlanders vaak verbonden met verscheidene plekken, samenlevingen en maatschappijen tegelijkertijd. Deze groep is vaak nog verbonden,

en belangrijker: voelt zich verbonden, met Turkije na vestiging in Nederland en in het geval van remigratie naar Turkije blijven ze vaak ook nog banden houden met Nederland.

Vertovec (2009) spreekt in het bijzonder over migrant transnationalisme. Met migrant transnationalisme refereert Vertovec aan een serie van praktijken en instellingen die migranten, mensen en organisaties met elkaar verbinden in hun thuisland of een andere natiestaat waar ze zich bevinden (2009, 13). Oftewel, een transnationale formatie door migratie. Vertovec (2009) spreekt over migrant transnationalisme omdat, ondanks de lange geschiedenis van transnationale migratie, er voorheen meer nadruk werd gelegd op de integratie en assimilatie van migranten in het land van aankomst. Transnationalisme werd hierdoor achterwege gelaten of vooral benaderd vanuit het land van vestiging. In recentere onderzoeken is meer aandacht gekomen voor de transnationale banden die migranten hebben en daarmee ook de ontwikkeling van transnationalisme. In een rapport uit 2006 van *the United Nations* (UN), over mondialisering en transnationale banden, wordt gesteld dat mensen steeds meer ‘transnationale levens’ lijden. Hierin wordt benadrukt dat migratie tegenwoordig niet meer betekent dat je gescheiden wordt van je ‘afkomst’ en familie en dat de nadruk niet alleen ligt op integratie en assimilatie, maar dat er in zekere mate een gevoel van verbondenheid en banden blijven met het land van herkomst.¹⁹ Oftewel, dat verbondenheid niet alleen hoeft te liggen bij de plek (natiestaat) waar je je fysiek bevindt.

Vaak wordt de opkomst van transnationalisme onder migranten als een vanzelfsprekend gevolg gezien beïnvloed door mondialiseringprocessen en transnationale migratie. Zo is een veel voorkomend verschijnsel onder transnationale migranten *homeland politics*, wat Vertovec (2009) omschrijft als *long-distance nationalism*. Transnationale migranten onderhouden hierbij interesse in politieke plichten die ze hebben ten opzichte van hun land van herkomst. Tegenwoordig is het steeds makkelijker geworden om deze plichten na te komen door ontwikkelingen in communicatiemogelijkheden, transport en het steeds frequenter toestaan van duale burgerschap. Binnen en rondom de transnationale migranten gemeenschappen kan *homeland politics* verscheidene vormen aannemen. Voorbeelden van *homeland politics* zijn: migrantengroepen die zich voorbereiden op terugkeer, groepen die lobbyen namens hun land van herkomst, externe kantoren van politieke partijen uit het land van herkomst en oppositiegroepen die campagne voeren of acties plannen om politieke verandering te beïnvloeden in hun land van herkomst. Sommige migrantenorganisaties slagen er zelfs in om

¹⁹ UN General Assembly, “Globalization and Interdependence: International Migration and Development”, Report of the Secretary General.” May 18, Assembly A/60/871, 2006.

duale programma's op te zetten waarbij actie gericht is op zowel het land waar ze in gevestigd zijn als het land van herkomst (Vertovec 2009, 94). Op deze manieren wordt transnationalisme gestimuleerd.

Onder de gemeenschap van Turkse Nederlanders in Nederland zie je het verschijnsel van *homeland politics* al langere tijd. Zo is het bijvoorbeeld voor Turkse Nederlanders die in bezit zijn van een dubbele nationaliteit, mogelijk om te stemmen in Nederland voor verkiezingen in Turkije. Verder zijn er verscheidene verenigingen en organisaties die zich bezighouden met ontwikkelingen in Turkije waar Turkse Nederlanders in Nederland aan kunnen deelnemen. Inmiddels zie je *homeland politics* ook terug onder de groep van Turks-Nederlandse terugkeermigranten in Istanbul. Dit keer zijn de rollen omgedraaid en is het met betrekking tot Nederland in plaats van Turkije. Turkse Nederlanders in Turkije krijgen steeds meer de gelegenheid om hun banden met Nederland te onderhouden door middel van verschillende Nederlandse organisaties in Turkije/Istanbul.

Uit onder andere cijfers van het CBS wordt, zoals eerder aangegeven, duidelijk dat verlangen naar terugkeermigratie onder de groep Turkse Nederlanders toeneemt.²⁰ Transnationalisme en transnationale banden spelen een belangrijke rol binnen dit fenomeen doordat Turkse Nederlanders makkelijker en intensiever connecties onderhouden met het land van herkomst en zich ook makkelijker identificeren met meerdere natiestaten tegelijkertijd. In het volgende stuk wordt verder ingegaan op deze transnationale banden die van invloed zijn op transnationalisme en terugkeermigratie.

Transnationale banden

Transnationale banden geven een gevoel van verbondenheid dat migranten hebben met het land van herkomst en het land waar ze in gevestigd zijn (Barsch, Schiller en Blanc 1994; Fokkema 2011; Vertovec 2009). Zoals eerder aangegeven spelen mondialiseringprocessen hier een belangrijke rol in. Want door mondialisering en toenemende technologische mogelijkheden nemen transnationale sociale relaties toe, waarbij afstand en tijd in mindere mate een barrière vormen.

Transnationale banden worden vaak gezien als één van de factoren die terugkeermigratie bevorderen. Zo wordt er vaak gesteld dat transnationale banden integratie in het land van vestiging belemmeren en een gevoel van heimwee en *displacement* creëert

²⁰ Centraal Bureau Statistiek (CBS), *Immigratie en emigratie naar recordhoogte in 2014*, september 2015, <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2015/37/immigratie-en-emigratie-naar-recordhoogte-in-2014>.

(Fokkema & De Haas 2011, 755). Er wordt dus gesteld dat transnationale banden vaak factoren voor slechte integratie zijn, wat weer terugkeermigratie stimuleert. Anderzijds zijn er ook theorieën die stellen dat transnationale banden en integratie elkaar niet altijd uitsluiten, maar juist ook kunnen aanvullen (Fokkema & De Haas 2011, 755). Dus dat transnationale banden een positief effect kunnen hebben op integratie.

Veel transnationale banden ontstaan door intensief contact met twee of meer landen. Dit gebeurt onder andere door het onderhouden van economische banden, door te investeren in het andere land of geld op te sturen, het onderhouden van sociale relaties, door regelmatig contact te hebben met personen uit het andere land en er ook fysiek naar toe te gaan. Door deze banden wordt eventuele terugkeer versoepeld door de al bestaande connecties (Fokkema 2011, 370).

Transnationale migratie, transnationalisme en transnationale banden hebben veel invloed op de veranderende verhouding tussen naties en individuen. Het gevoel van verbondenheid verandert hierdoor en daarmee verandert vaak ook de betekenis van burgerschap. Zo is het mogelijk om staatsburger van twee verschillende natiestaten te zijn terwijl men zich fysiek maar in één van die twee naties bevindt (en leeft). Voor Turks-Nederlandse terugkeermigranten is het mogelijk om Nederlands staatsburger te zijn en te leven in Turkije. Daarbij is het zelfs mogelijk om een ‘actieve’ staatsburger te blijven en je daadwerkelijk ook bezig te houden met Nederland en Nederlandse ontwikkelingen en zelfs een veranderende houding en band met Nederland te ontwikkelen in vergelijking met de band die je had toen je je fysiek in Nederland bevond. In het vervolg van dit hoofdstuk wordt weergegeven hoe tweede/derde generatie hoogopgeleide Turks-Nederlandse terugkeermigranten hun banden met Nederland onderhouden, wat voor rol hun Nederlandse identiteit en staatsburgerschap heeft en hoe dit zich uit in hun dagelijkse leven in Istanbul.

Nederland in Istanbul

Na enige tijd in Istanbul te wonen ervaren de meeste terugkeermigranten een vorm van heimwee naar Nederland. Dit betekent niet dat ze terug willen keren naar Nederland, maar wel dat ze het missen. Heimwee komt van het Duitse woord *heimweh*. *Heim* betekent thuis en *weh* betekent een kreet van pijn, angst of overrompeling (Alsop 2002, 6). Heimweh betekent dus eigenlijk een kreet van pijn, angst of overrompeling naar thuis. In het Duits heb je naast *heimweh* ook *fernweh*. *Fernweh* houdt in dat er een verlangen is naar weg van thuis. Met *fernweh* wordt er bijna een punt bereikt waarbij thuis als verstikkend wordt ervaren en de persoon daaraan wil ontsnappen door weg te gaan (Alsop 2002, 6). Veel Turks-Nederlandse terugkeermigranten

ervaren *fernweh* in Nederland waardoor ze naar Istanbul vetrekken. Ze komen in een nieuwe omgeving met enthousiasme, ervaren de verbreding van hun horizon en ondervinden aspecten van hun identiteit die ‘thuis’ (in Nederland) onderdrukt werden. Alhoewel, na langere tijd in Istanbul te zijn, wordt het bekende en vertrouwde ‘thuis’ dat is achtergelaten waardevoller. Ze ervaren dan heimwee en zoeken het bekende en vertrouwde wat ze missen vanuit Nederland dan weer op. Eigenlijk is heimwee een paradox. Rauschenbach verklaart dit door aan te geven dat heimwee een nostalgische verlangen is naar ‘thuis’, wat geluk symboliseert dat ‘thuis’ niet langer kan voorzien (2001, 237). Zo verlangen Turks-Nederlandse terugkeermigranten weer naar Nederland wanneer Istanbul niet voldoet aan de verwachtingen, terwijl ze uit Nederland zijn vertrokken omdat Nederland niet voldeed aan de verwachtingen. De heimwee die terugkeermigranten ervaren uit zich op verschillende manieren. Zo worden er bijvoorbeeld regelmatig tripjes geboekt naar Nederland, worden er veel Nederlandse producten gebruikt en zoeken ze Nederland op in Istanbul. In het onderstaande vignet wordt een beeld geschetst van één van de bijeenkomsten van NLBorrels in Istanbul, waarbij Nederlanders en Nederlandsprekende elkaar opzoeken in Istanbul.

[Istanbul, 26-02-2016] Na eerst een week bijkomen is het tijd voor actie, en ga ik op zoek naar Nederlanders (Nederlandse Turken) in Istanbul. Al voordat ik in Istanbul was had ik als tip gekregen om een kijkje te nemen bij NLBorrels in Istanbul. NLBorrels is een wereldwijde netwerk voor expats, waarbij 1 keer per maand borrels worden georganiseerd waarbij Nederlanders in het buitenland elkaar kunnen ontmoeten en op een informele wijze kunnen netwerken. In de beschrijving op de website van deze groep staat dat NLBorrels een gezellige groep is voor alle (jong en oud) Nederlandstaligen en hun partners wonend in Istanbul. Via de Facebookpagina van deze groep zie ik dat het overgrote deel van de leden Turkse Nederlanders zijn en besluit om daarom ook lid te worden en naar de eerstvolgende borrel te gaan.

Op 26 februari 2016 ga ik zenuwachtig in mijn eentje naar de NLBorrel. Gelukkig is het een vrij centrale locatie en niet zo ver van waar ik woon, dus kan ik het makkelijk vinden. De ontmoetingsplek is een knus bruine café en oogt totaal niet Turks. Mijn eerste indruk als ik binnenstap is: wat suf. Er zijn in totaal ongeveer 10 man, waarvan de gemiddelde leeftijd minstens 40 is en ik zie helemaal geen Nederlandse Turken. Het zijn alleen maar autochtone Nederlanders, dat is niet de doelgroep die ik wil spreken. Het liefst wil ik weer naar buiten voordat iemand mij opmerkt en gewoon naar huis. Vanuit mijn ooghoek zie ik dat er een man op mij afkomt: “Haa, jij bent zeker Mine, de nieuweling. Ik zag je al voorbij komen op Facebook. Welkom Mine.” Het is Bas. Bas is één van de organisatoren van NLBorrels in

Istanbul. In eerste instantie oogt Bas als een gezellige typisch Nederlandse man. Bas introduceert me bij iedereen, waardoor ik me al een stuk meer op mijn gemak voel. Wat me trouwens opvalt, is dat binnen de groep nog steeds op zijn Nederlands drie kussen worden gegeven bij begroeting, in plaats van de gebruikelijke twee zoals ze het in Turkije doen. Grappig dat deze Nederlandse gewoonte onderling voort wordt gezet in Istanbul.

Niet veel later komen er nog meer mensen bij, waaronder ook wat jongeren en Turkse Nederlanders. Er hangt een gezellige vertrouwde sfeer. Iedereen praat in het Nederlands, waar ik weer even aan moet wennen. Op een gegeven moment vergeet ik zelfs dat ik in Istanbul ben, totdat een serveerster naar ons toekomt en in het Turks vraagt of ze ons nog ergens mee kan helpen. Rond middernacht vind ik het wel weer welletjes en besluit ik om naar huis te gaan. Ik neem afscheid van iedereen en er wordt me beloofd dat er de volgende keer ook bitterballen zijn.²¹

NL Borrels is één van de verenigingen die activiteiten organiseert voor Nederlanders in het buitenland. Dit doen ze met als doelstelling om sociale interactie, carrièremogelijkheden en uitwisseling van informatie onderling, met betrekking tot de Nederlandse gemeenschap woonachtig in het buitenland te faciliteren. Hierdoor worden contacten en banden met Nederlanders en Nederland onderhouden. NL Borrels Istanbul organiseert 1 keer per maand een borrel voor zijn leden, daarnaast organiseren ze ook een aantal keer per jaar andere activiteiten en tripjes als er vraag naar is. Veel van de communicatie van deze groep gaat via de website en voornamelijk Facebook. Op Facebook worden er regelmatig interessante activiteiten, mededelingen en oproepen geplaatst die van pas kunnen komen voor Nederlanders in Istanbul. Verder staat NL Borrels ook in contact met het Nederlandse Consulaat in Istanbul. Zo wordt er via deze groep berichtgevingen van de Nederlandse Consulaat in Istanbul verspreid.

Voor veel Turks-Nederlandse terugkeermigranten zijn verenigingen als NL Borrels en Nederlandse Vereniging Istanbul (NVI)²² gelegenheden om te kunnen netwerken met andere Nederlanders. Tijdens mijn veldwerk kwam naar voren dat hier ook naar verlangd wordt:

²¹ Vignet over eigen ervaring in Istanbul tijdens veldwerk uit veldnotities, 26 februari 2016

²² NVI is een gelijksoortige vereniging als NL Borrels die meer Nederlands getinte activiteiten organiseert zoals koningsdag, sinterklaas en andere vieringen. Verder is in tegenstelling tot bij NL Borrels betaalde lidmaatschap bij NVI verplicht om deel te mogen nemen aan de activiteiten en onderdeel te kunnen zijn van het netwerk.

Ik ga niet altijd naar de NLBorrels, maar af en toe ga ik wel. Verder ben ik wel bijna ieder jaar aanwezig tijdens de Koningsdagviering en lid van NVI. (...) Het voelt lekker vertrouwd ofzo.

(Busra)

Busra is één van mijn informanten die regelmatig te vinden is tijdens Nederlandse activiteiten in Istanbul. Busra woont al langer dan 5 jaar in Istanbul en heeft veel ‘Istanbulse’ vrienden. Hiermee bedoelt ze de ‘echte Turken’. Maar ook Busra geeft, net als veel andere Turkse Nederlanders in Istanbul, aan dat dit soort events situaties zijn waarbij ze in aanraking kan komen met mensen die ‘hetzelfde’ zijn als zij, mensen die haar beter begrijpen. Zoals in hoofdstuk 1 is aangegeven voelen veel Turks-Nederlandse terugkeermigranten in Istanbul zich ook ‘anders’. Het wordt ze na remigratie duidelijk dat ze anders denken en zijn dan de gemiddelde Turk die geboren en getogen is in Turkije en ontstaat er een verlangen naar het ‘Nederlandse’ in hun leven in Istanbul. Terugkeermigranten worden zich in zo’n situatie bewust van een transnationaliteit met betrekking tot Nederland en Turkije, oftewel van hun *transnational consciousness*, zoals Vertovec (2001) het noemt.

Deze *transnational consciousness* is ook terug te zien in het werk van het Nederlandse Consulaat in Istanbul. Bijna al mijn informanten staan in contact met het Nederlandse Consulaat in Istanbul en geven aan dat ze dit ook belangrijk vinden. Als ik doorvraag naar waarom dit zo belangrijk voor ze is, wordt al snel duidelijk dat dit te maken heeft met een stukje gevoel van veiligheid en zekerheid dat Nederland biedt. Verschillende informanten geven aan dat ondanks het feit dat Istanbul hun nieuwe thuis is, de zekerheid en veiligheid die Nederland hun biedt vertrouwen geeft. Zo geven ze aan dat ze steeds meer beseffen dat Nederland ook een onderdeel van ze is, wat ze niet zomaar kunnen wegdoen en vooral niet willen wegdoen.

Ik ben eigenlijk wel blij dat ik Nederlands ben. Maar ook nog steeds een trotse Turk hoor! Ik denk dat dit me rijker maakt, niet qua geld ofzo, maar meer qua gevoel. Ik kan het mooie van twee culturen en landen gebruiken.

(Mehtap)

Mehtap is niet de enige die aangeeft haar Nederlandse kant steeds meer in te zien en te omarmen. Vanuit de bewustwording en het gemis van hun Nederlandse kant zijn Turks-Nederlandse terugkeermigranten elkaar gaan opzoeken in Istanbul. Buiten het Nederlandse Consulaat en andere officiële verenigingen om zijn ze hun eigen groep begonnen. Deze groep

is opgezet en wordt beheerd door twee Turks-Nederlandse jonge vrouwen. Als reden voor het opzetten van deze groep geven ze aan dat ze graag een besloten groep willen voor jonge Turks-Nederlandse terugkeermigranten alleen. Ze geven aan dat de leden van onder andere NLBorrels en NVI veelal wat ouder zijn en dat het gezinnen zijn waardoor ze er qua doelgroep toch niet helemaal bij horen. Deze nieuwe groep is *Istanbul buluşma* genoemd, wat letterlijk vertaald ontmoeting in Istanbul betekent, en wordt via Facebook beheerd.

De *Istanbul buluşma*-groep organiseert 1 keer in de paar maanden een event waarbij het doel is dat jonge Turks-Nederlandse terugkeermigranten met elkaar in contact komen en ervaringen met elkaar uitwisselen.

Het is gewoon fijn om met mensen te praten die in hetzelfde schuitje als ik zitten. Ik vind het interessant om te weten wat zij allemaal doen, waar ze tegenaanlopen en vooral hoe ze met bepaalde situaties omgaan. Het is best lastig hier soms, weet je, en deze mensen doorgaan vaak hetzelfde proces en snappen mij dus beter.

(Ali)

Ali, lid van *Istanbul buluşma*, maakte mij duidelijk dat Istanbul Nederland niet is. Daarmee bedoelde hij vooral dat Istanbul een moeilijke stad is om in te leven als je Nederland gewend bent. Voor hem is *Istanbul buluşma* een uitkomst. Ali is een enthousiast lid van deze groep en heeft er inmiddels veel vrienden aan overgehouden. Het is me dan ook opgevallen dat de vriendenkringen van veel Turks-Nederlandse terugkeermigranten bestaan uit andere Turks-Nederlandse terugkeermigranten. Turks-Nederlandse terugkeermigranten in Istanbul zoeken elkaar op en hun Nederlandse identiteit komt hiermee steeds meer naar voren.

Door middel van de bovenstaande groepen is *homeland politics* een veel voorkomend verschijnsel. Hierbij worden, zoals eerder aangegeven, interesse in politieke plichten of rechten die ze hebben ten opzichte van hun land van herkomst onderhouden (Vertovec 2009, 93). In dit geval is het land van herkomst Nederland. Dit zie je vooral veel terug binnen de relatie die terugkeermigranten hebben met het Nederlandse Consulaat in Istanbul. Het Nederlandse Consulaat betreft Nederlandse staatsburgers in Istanbul veel binnen de activiteiten van het consulaat en houdt nauw contact met de geregistreerde Nederlandse staatsburgers in Istanbul. Het contact is voornamelijk met betrekking tot ontwikkelingen die van invloed kunnen zijn op Nederlandse staatsburgers in Istanbul.

Daarnaast houden terugkeermigranten zelf ook (politieke) ontwikkelingen in Nederland in de gaten. Zo is er binnen de periode van februari 2016 en mei 2016 het één en ander gebeurd

tussen Nederland en Turkije. Dit speelde veel onder mijn informanten en er werd onderling ook veel over gepraat en gediscussieerd. Zoals in het vorige hoofdstuk al is omschreven waren de kwesties rondom de columniste Ebru Umar, het satire-liedje over Erdoğan en de mogelijke afschaffing van de visumplicht voor Turkse staatsburgers, ontwikkelingen die nauw in de gaten werden gehouden door Turks-Nederlandse terugkeermigranten in Istanbul. Het zijn niet alleen de internationale ontwikkelingen, die betrekking hebben op Turkije, wat Turks-Nederlandse terugkeermigranten volgen, maar ook van de binnenlandse ontwikkelingen in Nederland zijn mijn informanten op de hoogte. Zo is het faillissement van de V&D ook een veel besproken onderwerp:

De V&D is failliet he?! Zo gek dat ik niet meer naar de V&D kan als ik weer in Nederland ben. De V&D is toch een stukje Nederland, net als de Hema!

(Busra)

Busra is één van de velen die met mij het gesprek aangaat over het faillissement van de V&D. Alhoewel er helemaal geen V&D in Istanbul is, zijn veel van mijn informanten op de hoogte van het faillissement van de V&D. De V&D wordt ervaren als een stukje geschiedenis, een stukje vertrouwdheid die ze hebben achtergelaten in Nederland, maar niet hebben losgelaten. Met zo'n 'klein' voorbeeld als het faillissement van de V&D wordt weer duidelijk dat ondanks het feit dat Turks-Nederlandse terugkeermigranten besluiten om weg te gaan uit Nederland, ze hun Nederlandse kant niet loslaten. Ze blijven zich verbonden voelen met Nederland.

Zoals in het bovenstaande duidelijk wordt, is er een stukje Nederland gecreëerd in Istanbul. Terugkeermigranten worden zich steeds meer bewust van hun transnationaliteit en verlangen naar een stukje Nederland in Turkije. Door middel van verenigingen en organisaties nemen ze deel aan Nederlandse activiteiten, zoeken ze elkaar op en delen ze veel met elkaar. Zo onderhouden ze onder andere ook hun banden met Nederland. In het volgende stuk wordt er verder ingegaan op hoe dit zich uit in het dagelijkse leven van Turks-Nederlandse terugkeermigranten in Istanbul. Oftewel, hoe hun Turkse en Nederlandse kant zich met elkaar vermengen in het dagelijkse leven van Turks-Nederlandse terugkeermigranten.

Turks op zijn Nederlands

Na remigratie komen Turks-Nederlandse terugkeermigranten weer voor nieuwe dilemma's te staan. Waar ze in Nederland als Turks werden bestempeld worden ze nu in Istanbul als

Nederlanders bestempeld. Hetgeen waar ze in Nederland juist zo'n moeite mee hadden en daarom naar Turkije remigreerden met het idee dat ze daar niet een label op basis van hun afkomst toegewezen krijgen. Echter geven veel van mijn informanten aan dat het niet een kwestie was waar ze gelijk tegenaan liepen. De eerste zes maanden was, zoals mijn informanten het noemden, de euforische fase, waarin het rozengeur en maneschijn was. Deze fase werd al snel gevolgd door de werkelijkheid, waarin bleek dat het allemaal niet zo simpel en gemakkelijk te zijn.

Door het hier en daar, het wij en zij ontstaat er een gevoel van *not belonging* voor de buitenstaander (Alsop 2002, 5). Ook de Turks-Nederlandse terugkeermigranten ervaren weer in zekere mate een gevoel van *not belonging*. In Istanbul zijn ze weer de buitenstaanders. Toch is dit gevoel van buitenstaander zijn en *not belonging* anders dan in Nederland. In Istanbul zijn ze buitenstaanders, maar toch niet helemaal, omdat ze wel dezelfde etnische afkomst hebben als de *locals*. In Nederlands zijn ze buitenstaanders die niet dezelfde etnische afkomst hebben als de *locals*. In Nederland is er dus sprake van etnische profilering waar in Istanbul geen sprake in is. Daardoor is het gevoel van *not belonging* in Istanbul toch zwakker dan het gevoel van *not belonging* dat ze hadden in Nederland. Dit is een belangrijke factor in de overweging tussen Nederland en Turkije.

'Buitenstaanders' reageren op verschillende manieren op het gevoel van *not belonging*. De antropoloog Edward Said (2000) merkte op dat immigranten vaak hun eigen wereld creëren om zich in thuis te voelen en zo toch een gevoel van *belonging* te construeren. Dit is ook wat de Turks-Nederlandse terugkeermigranten in Istanbul doen. Ze creëren een eigen wereld waar ze er wel bij horen. Dit doen ze bijvoorbeeld door actief te zijn in verschillende velden. Zo hebben veel van hen geen doorsnee 9-tot-5-kantoorbaan en leiden daardoor geen doorsnee leven. Hiermee verschillen ze van de *locals* in Istanbul, maar niet van elkaar onderling. Verder zoeken Turks-Nederlandse terugkeermigranten elkaar op en delen ze veel met elkaar. Dit zorgt ervoor dat ze een gevoel van *belonging* hebben naar elkaar toe en Istanbul omdat Istanbul een belangrijk onderdeel van hun leven is. In feite accepteren ze het 'anders' zijn en het 'er niet bij horen' door het op een zodanige manier te reconstrueren dat ze wel een plekje vinden binnen de samenleving en het gevoel van *belonging* ervaren.

De Turks-Nederlandse terugkeermigranten moeten opnieuw een thuis construeren, ditmaal in een metropool als Istanbul. Binnen dit proces speelt *place-making*, waar Jaffe en De Koning (2015) het over hebben, een belangrijke rol. Met *place-making* wordt gerefereerd naar het proces waarin mensen fysieke plekken, zoals grote steden, een betekenis geven. Binnen *place-making* onder mijn informanten spelen transnationale banden een belangrijke rol. De

Nederlandse en Turkse identiteit die Turks-Nederlandse terugkeermigranten hebben komen binnen dit proces naar voren. Dit zie je terug in verschillende aspecten van hun dagelijkse leven die in het vervolg van dit hoofdstuk nader worden toegelicht.

Met *place-making* geven mensen betekenis aan een fysieke plek. In dit geval dus Istanbul. Istanbul krijgt binnen de belevingswereld van Turks-Nederlandse terugkeermigranten een aparte betekenis. De betekenis die Istanbul krijgt van de Turks-Nederlandse terugkeermigranten kan verschillen van die van de *locals*. Hierin spelen verschillende aspecten zoals geschiedenis, architectuur en cultuur een rol (Jaffe en De Koning 2015). Turks-Nederlandse terugkeermigranten hebben een andere achtergrond dan die van de *locals*, waardoor ze verschillende handelingen anders ervaren en er binnen het proces van betekenisgeving aan een fysieke plek andere emoties bij komen kijken:

Ik denk dat ik Istanbul wel anders ervaar dan iemand die hier geboren en getogen is. Voor hen is Istanbul maar een grote, drukke, stressvolle stad. Voor mij is het meer dan dat. Ondanks alle chaos en drukte vind ik het wonderschoon. Misschien heeft dit wel te maken met mijn Nederlandse achtergrond en kan ik het daarom meer waarderen.

(Merve)

Er zijn een aantal aspecten in het dagelijkse leven in Istanbul waaraan mijn informanten in eerste instantie moesten wennen. Zo wordt het verkeer in Istanbul veel genoemd. Het verkeer in Istanbul is, in tegenstelling tot dat van Nederland, drukker en minder goed geregeld. In Nederland houden mensen in het verkeer zich netjes aan de regels en is de infrastructuur goed geregeld. In Istanbul is dit een ander verhaal en hebben mijn informanten zich hieraan moeten aanpassen.

In het begin had ik geen auto hier en durfde ik ook echt geen auto te rijden hoor! Inmiddels heb ik wel een auto en moet veel heen en weer reizen door Istanbul vanwege mijn werk. Ik pas me gewoon aan aan het verkeer hier. Alle regels die ik in Nederland heb geleerd zijn hier niet van toepassing. Rechts voor, echt niet. Drie rijbanen worden gerust vijf rijbanen. Hier is het gewoon veel toeteren, lef tonen en brutaal zijn. Wat ik wel nog altijd doe is voetgangers voorrang geven bij zebrapaden. Dat doen de locals hier niet, maar ik blijf dat wel doen.

(Dilara)

Dilara woont al wat langere tijd in Istanbul en rijdt veel heen en weer voor haar werk. Als ik bij haar in de auto zit biedt ze aan het begin al haar excuses aan voor het gevloek dat nog gaat komen. Dit is niet mijn eerste autorit in Istanbul en het valt me dan ook op dat ze in vergelijking met anderen zich nog redelijk aan de verkeersregels houdt. Het zijn de kleine dingen, zoals haar richting aangeven als ze van baan wisselt, niet onnodig hard rijden en stoppen voor voetgangers. In Nederland had ik dit een dodemansrit gevonden, maar voor ‘Istanbulse’ termen was het een nette autorit.

Een ander veelgenoemd aspect waar mijn informanten aan moesten wennen en zich aan moesten aanpassen is het werkleven en bureaucratie in Istanbul. In Istanbul is er binnen het werkleven een sterke vorm van hiërarchie en ingewikkelde bureaucratie. Binnen organisaties hangt er een andere mentaliteit dan wat mijn informanten gewend zijn en is het moeilijk om zaken goed geregeld te krijgen.

In het zakenleven hier heb je extreme hiërarchie, verschrikkelijk vind ik dat en ik kan er niet zo goed mee omgaan. Zo komt mijn Nederlandse ik ook wel naar boven. Ik ben bijvoorbeeld manager, maar niet zo’n typische Turkse. Ik ben veel Nederlandser dus toegankelijker, wat af en toe ook wel voor lastige situaties zorgt. Ze nemen me daardoor wel minder serieus, heb ik het idee. Alhoewel ik wel iets harder ben geworden dan ik was in Nederland denk ik.

(Esra)

In de bovenstaande citaten van Dilara en Esra komt duidelijk naar voren dat de Nederlandse en Turkse kant van Turks-Nederlandse terugkeermigranten met elkaar vermengd raken. Sommige aspecten die ze gewend zijn vanuit Nederland behouden ze bewust of onbewust, maar moeten zich daarbij in zekere mate aanpassen aan hun nieuwe omgeving.

Andere aspecten die veelgenoemd zijn, zijn in eerste instantie klein lijkende elementen die uiteindelijk toch een grote rol spelen in het dagelijks handelen van mijn informanten. Voorbeelden hiervan zijn het gebruik van agenda’s, het doen van boodschappen, koken en persoonlijke contacten. Zo zijn veel van mijn informanten nog in het bezit van een agenda, die ze dan ook praktisch altijd bij zich hebben en gestructureerd gebruiken. Dit is iets wat niet per se gebruikelijk is in Turkije. Informanten geven aan het gewend te zijn om agenda’s te gebruiken waar afspraken duidelijk in genoteerd staan, zodat ze bepaalde zaken goed kunnen inplannen. Wel zijn ze zich er bewust van dat het negen van de tien keer niet loopt zoals het

gepland is, maar het geeft ze die manier van structuur en planning toch nog voldoening zoals ze het gewend zijn vanuit Nederland. Ook in het leggen en onderhouden van persoonlijke contacten moeten veel informanten zich aanpassen. Nederlandse nuchterheid en directheid wordt weinig gewaardeerd in Istanbul:

Ik heb me heel erg aangepast aan hier hoor. Ik kom bijvoorbeeld steeds later en ben minder punctueel. Daarin heb ik het Turkse eigenlijk wel overgenomen. Ook in mijn communicatie naar mensen toe ben ik minder direct en lief. Ik kan wel een concreet voorbeeld geven, bijvoorbeeld toen wij op vakantie waren hier waren we eigenlijk veel te lief. Daar werden we vaak voor gewaarschuwd. Nu ben ik minder lief in verschillende situaties, afstandelijker. Ik kan beter grenzen leggen. Misschien ben ik wel wat onvriendelijker. Maar het moest gewoon, ik moest gewoon wat meer afstand creëren hier om het respect te krijgen dat ik wilde, zodat er niet over me heen gelopen werd. Alhoewel ik mijn Nederlandse nuchterheid en sarcasme niet helemaal uit mijn systeem krijg.

(Hülya)

Hülya geeft aan zich in zeker mate te hebben aangepast aan Turken in Istanbul, maar dat in sommige opzichten haar Nederlandse kant toch wel de bovenhand neemt omdat het zo in haar systeem zit. Bijvoorbeeld haar Nederlandse nuchterheid en sarcasme. Als ik hier naar doorvraag geeft ze aan dat Turken over het algemeen een stuk minder nuchter zijn dan Nederlanders. Turken zijn gevoeliger en betrekken veel meer emoties in al hun relaties, zowel persoonlijke als zakelijke. Ook sarcasme is een element dat Turken in Istanbul niet goed kennen. Vaak wordt sarcasme als bot en beledigend ervaren. Hülya geeft aan dat haar nuchterheid en sarcasme twee punten zijn waar ze heel erg op moet letten in Istanbul, omdat het vaak kan leiden tot misverstanden. Turks-Nederlandse terugkeermigranten geven hun Nederlandse kant bewust of onbewust een plek binnen de constructie van hun leven in Istanbul. Het Nederlandse in hun Turkse leven uit zich op verscheidene manieren, van kleine objecten uit Nederland die ze nog steeds gebruiken tot gedragsvormen uit Nederland die ze blijven omarmen. Zo zijn ze Turks op zijn Nederlands.

Conclusie

Al met al kwam na mijn gesprekken naar voren dat veel Turks-Nederlandse terugkeermigranten meer ‘Nederlands’ zijn dan ze in eerste instantie voor ogen hadden en hebben na remigratie een sterkere verbondenheid met Nederland. Voorheen voelden veel Turkse Nederlanders wel ‘wat’ voor Nederland, maar niet een bewust sterke band. Ze voelden vaak een sterkere band met Turkije. Na vestiging in Istanbul werd de emotionele band met Nederland versterkt en de band met Turkije blijft ongewijzigd. In andere woorden voelen ze zich meer Nederlands in Istanbul dan ze zich in Nederland voelden.

Binnen de theorie heeft Vertovec (2001) het over *transnational consciousness* waarbij benadrukt wordt dat migranten niet enkel gericht zijn op ‘oorsprong’ of ‘land van bestemming’, maar dat deze samenkomen. Migranten zijn zich in zo’n geval meer bewust van hun transnationaliteit en kunnen zich identificeren en verbonden voelen met verscheidene plekken, samenlevingen en maatschappijen tegelijkertijd. In het geval van Turks-Nederlandse terugkeermigranten in Istanbul is dit ook het geval. Zoals bovenstaand aan wordt gegeven geven de onderzochte terugkeermigranten aan, in Istanbul zich steeds bewuster te worden van hun ‘Nederlandse kant’ en zich ook steeds meer te kunnen vinden in hun ‘Nederlandse kant’. Veel van de terugkeermigranten koesteren deze ‘Nederlandse kant’ door in hun dagelijkse leven in contact te staan met Nederland. Dit doen ze bijvoorbeeld door middel van het consumeren van Nederlandse producten, deelname aan Nederlandse activiteiten in Istanbul, het volgen van actuele ontwikkelingen in Nederland en door in contact te blijven met andere Turks-Nederlandse terugkeermigranten in Istanbul. De Turks-Nederlandse terugkeermigranten in Istanbul construeren migrant transnationalisme, waar Vertovec (2009) het over heeft, door aan de hand van verschillende praktijken en instellingen zich te verbinden met Nederland. Binnen hun alledaagse leven in Istanbul komt hun Nederlandse identiteit dus ook naar voren. Ze moeten alleen een tussenweg vinden om hun Turkse en Nederlandse identiteit te combineren. Zoals veel van mijn informanten aangeven zijn ze Turks met een Nederlands tintje.

In het volgende hoofdstuk zal ik ingaan op hoe Nederland en Turkije worden gepositioneerd binnen het leven van Turks Nederlands terugkeermigranten in Istanbul. Oftewel, hoe ze opnieuw *home and belonging* construeren na remigratie.

Hoofdstuk 3

Where is home?

Wat echt mijn thuis is, dat weet ik niet. Soms Nederland, soms Turkije. Maar momenteel is het Istanbul.

(Esra)

Introductie

In het vorige hoofdstuk is duidelijk geworden dat Turks-Nederlandse terugkeermigranten nog sterke banden onderhouden met Nederland en dat Nederland nog steeds een rol speelt in hun dagelijkse leven. Dit is van invloed op de vorming van *home and belonging* onder mijn informanten. Veel van de Turks-Nederlandse terugkeermigranten vertrokken juist naar Istanbul omdat ze zich meer Turks voelden en beter konden identificeren met Turkije. Oftewel een sterkere gevoel van *belonging* naar Turkije toe hadden. Na remigratie ontstond er echter het besef dat ook Turkije (Istanbul) niet het gevoel van *home and belonging* gaf dat ze van tevoren hadden verwacht.

Nederland blijft, buiten verwachtingen om, een prominent onderdeel van het leven van Turks-Nederlandse terugkeermigranten in Istanbul. Waardoor de perceptie van *home and belonging* op losse schroeven komt te staan. In Istanbul voelen de remigranten zich in zekere mate thuis, maar Nederland wordt hierbij niet terzijde gelegd. Ook Nederland wordt steeds meer gezien als een thuis. Tweede/derde generatie Turks-Nederlandse terugkeermigranten zijn zowel Turks als Nederlands, maar wat zijn ze precies? Wat is thuis voor Turks-Nederlandse terugkeermigranten, en het belangrijkste: waar horen/voelen ze zich thuis?

Binnen de context van mijn onderzoek worden deze vragen beantwoord aan de hand van de volgende deelvragen: Hoe maken tweede/derde generatie hoogopgeleide Turks-Nederlandse terugkeermigranten deel uit van het Turkse systeem en hoe maken tweede/derde generatie hoogopgeleide Turks-Nederlandse terugkeermigranten deel uit van het Nederlandse systeem? Hiervoor wordt eerst ingegaan de concepten (transnationale) burgerschap en *belonging*, die vervolgens worden onderbouwd aan de hand van mijn bevindingen uit het veld.

(Transnationale) Burgerschap

Traditioneel gezien is *citizenship* (burgerschap) verankerd in een specifiek geografische en politieke setting. Burgerschap roept noties van nationale identiteit, soevereiniteit en staatscontrole op. Deze noties worden echter uitgedaagd door verschillende mondialiseringsprocessen (Bloemraad, Korteweg & Yurdakul 2008). Tegenwoordig voelen mensen zich in mindere mate verbonden met één plek en met één maatschappij.

Burgerschap wordt vaak gedefinieerd als een vorm van lidmaatschap in een politieke en geografische gemeenschap. Het kan opgedeeld worden in de volgende vier dimensies: legale status, rechten, politieke en andere vormen van participatie binnen een maatschappij en een gevoel van *belonging* (Bloemraad, Korteweg & Yurdakul 2008, 154). De bovenstaande definitie en de bijbehorende vier dimensies worden uitgedaagd door transnationale migratie. Zo kan je traditioneel gezien een legale status, met de daarbij behorende rechten, verkrijgen binnen een natiestaat door geboorterecht of door de afkomst van je ouders. In het geval van transnationale migranten is dit niet mogelijk. Zij kunnen enkel een legale status krijgen door naturalisatie (inburgeringsproces waarbij het staatsburgerschap verkregen kan worden). Verder wordt in de traditionele definitie van burgerschap de nadruk gelegd op politieke en andere vormen van participatie binnen de maatschappij. Hierbij wordt er al snel van uitgegaan dat je participeert binnen één specifieke maatschappij, namelijk diegene waar je langdurig in bevindt. Door transnationale migratie is het echter steeds gebruikelijker dat een individu in meerdere maatschappijen kan participeren. Zowel politiek als sociaal. Tot slot draagt transnationale migratie bij aan het veranderende gevoel van *belonging*. Zo geeft Gellner (2006) aan dat mensen steeds minder gebonden zijn aan één politieke en geografische gemeenschap en dat de verhouding tussen individuen en natiestaten aan het veranderen is. Mensen verplaatsen zich steeds makkelijker en sneller over de grenzen van natiestaten heen en maken ook makkelijker deel uit van meerdere natiestaten. Het gevoel van *belonging* krijgt hierdoor een veranderend karakter.

Dubbele nationaliteit

Burgerschap was lange tijd gefocust op een wereld met relatief autonome natiestaten. Hierbij werd burgerschap gezien als iets wat enkelvoudig en exclusief is. Je kon slechts van één natiestaat staatsburger zijn en naturalisatie (voor een andere natiestaat) betekende dan ook het verlies van je andere staatsburgerschap. In theorie was het ook niet de bedoeling dat je je staatsburgerschap zou vervangen voor een andere staatsburgerschap. Dit model van burgerschap is niet meer relevant in de hedendaagse mondiale wereld, waarbij internationale stromen van goederen, diensten en mensen steeds meer toenemen. Castles stelt hierbij dat wanneer mensen zich regelmatig verplaatsen tussen verschillende natiestaten en hierdoor belangrijke voorkeuren krijgen in ieder van hen, de betekenis van burgerschap ook automatisch mee verandert (2002, 1161).

Steeds meer landen staan dubbele nationaliteiten toe. Dit houdt in dat mensen van twee of meer natiestaten staatsburger kunnen zijn. Duaal burgerschap kan geclaimd worden door geboorterecht, huwelijk, voorouders of door naturalisatie (Vertovec 2009, 90). In de toename van duale burgerschap speelt transnationalisme een belangrijke rol. Mensen voelen zich steeds vaker verbonden met twee, of meer, natiestaten. Hierdoor groeit ook het verlangen naar meerdere staatsburgerschappen, om zo deel uit te kunnen maken van meerdere natiestaten waar ze zich verbonden mee voelen (Vertovec 2009, 92).

Met een duaal burgerschap, overlappend lidmaatschap in verschillende politieke gemeenschappen, kunnen burgers zich vrij bewegen tussen de twee of meerdere natiestaten zonder te participeren binnen die natiestaten. In de meeste gevallen maken staatsburgers alleen actief deel uit in het land waar ze zich in vestigen. In het andere land waar ze staatsburger van zijn, is hun deelname vaak onzichtbaar en meer impliciet (Vertovec 2009, 93).

Ondanks dat er binnen de definitie van burgerschap vanuit wordt gegaan dat er sprake is van participatie binnen een samenleving, kan het voorkomen dat een individu niet participeert binnen een bepaalde samenleving en in theorie toch staatsburger is van de daarbij behorende natiestaat. Zo kunnen Turkse Nederlanders zowel een Nederlands als Turks staatsburgerschap hebben zonder in welke vorm dan ook te participeren in de Turkse samenleving. Ze hebben dan recht op een staatsburgerschap door geboorte of afkomst van ouders zonder te hoeven participeren binnen de maatschappij en de Turkse staat. Dit geldt ook andersom in geval van terugkeermigratie.

Een paspoort, waardoor je erkend wordt als officieel staatsburger van een natiestaat, creëert in het leven van mensen status en heeft dan ook een emotionele waarde voor veel mensen. Het is voor mensen een vorm van erkenning en saamhorigheid. Zo is in principe iemand met een Turkse afkomst in Nederland, zonder een Turks staatsburgerschap, niet minder 'Turks' dan iemand met een Turks staatsburgerschap. Toch wordt het wel zo ervaren en willen mensen vaak ook officiële erkenning van de natiestaat waar ze zich mee verbonden voelen. Hier komt het verlangen naar een dubbele nationaliteit vandaan. Het verlangen naar een dubbele nationaliteit uit zich in *hyphenated identities*. Eriksen spreekt over *hyphenated identities* wanneer mensen 'in twee werelden leven' (2010, 207). Oftewel, wanneer ze twee nationaliteiten mixen in hun leven. Dit is ook het geval onder Turks-Nederlandse terugkeermigranten die zich, soms fysiek soms gevoelsmatig en soms beide, bevinden tussen Nederland en Turkije. Zowel Nederland als Turkije is onderdeel van hun leven, waardoor ze *hyphenated identities* construeren. Hierbij kan hun gevoel van *belonging* ook bij twee

nationaliteiten liggen, waarbij het wel zo kan zijn dat het gevoel van *belonging* sterker is voor de ene nationaliteit dan de andere. Hieronder wordt er verder ingegaan op *belonging*.

Belonging

Home and belonging zijn twee concepten die al vrij snel samen worden gepakt. Om ergens je *home* te kunnen maken is er vaak een zekere mate van *belonging* voor nodig (Hedetoft en Hjort 2002). Daarom ga ik in dit stuk wat dieper in op het concept *belonging*. In hoofdstuk 1 hebben we het concept *home and belonging* behandeld. Hierbij kwam naar voren dat *home and belonging* gaat om de constructie van het gevoel waarbij een persoon ervaart het gevoel te hebben zich ergens thuis te voelen en ertoe te behoren. Oftewel, het gevoel van ‘behoren’ bij een bepaalde plek, in een bepaalde situatie en binnen een bepaalde groep. Dit gevoel van ‘behoren’ heeft veel te maken met staatsburgerschap. Hierboven hebben we het kort over staatsburgerschap gehad, waarbij ook nadruk wordt gelegd op het lidmaatschap van een individu bij een natiestaat ervan uitgaand dat die individu zich ook ‘thuis’ voelt binnen die natiestaat en het gevoel heeft daartoe te behoren. Uit de praktijk blijkt dat dit niet altijd het geval is en dat dit een veel complexer proces is dan in theorie. Zo zijn er veel Turkse Nederlanders die een Nederlandse nationaliteit hebben, dus Nederlandse staatsburgers zijn, maar niet per se een gevoel van *belonging* naar Nederland toe hebben. Zij ervaren een gevoel van *belonging* naar Turkije toe en besluiten onder andere daardoor te remigreren naar Turkije. Alhoewel na remigratie, in sommige gevallen, blijkt dat er eigenlijk toch ook nog een vrij sterk gevoel van *belonging* naar Nederland toe is. Hierdoor krijgt het gevoel van *belonging* een complex karakter.

Het gevoel van *belonging* wordt al snel ontleend aan de natiestaat waar mensen zich in bevinden en lid van zijn (Hedetoft en Hjort 2002). Dus wanneer je lid bent van een natiestaat en je ook fysiek daar bevindt, wordt er al snel vanuit gegaan dat je ook een gevoel van *belonging* naar die natiestaat toe hebt. Nu weten we uit hoofdstuk 2 dat er door middel van transnationalisme gevoelens van *belonging* kunnen ontstaan voor verscheidene natiestaten. In een wereld met toenemende mondialisering processen kunnen gevoelens en identiteiten niet zomaar gekoppeld worden aan vaststaande natiestaten (Ghorashi 2003). Het is mogelijk om je fysiek in één natiestaat te bevinden en een gevoel van *belonging* te hebben voor een andere natiestaat en zelfs een gevoel van *belonging* te hebben voor eventueel meerdere natiestaten. Zo hebben veel Turkse Nederlanders een gevoel van *belonging* naar Nederland en Turkije toe tegelijk.

Vergelijkbaar met de situatie van Turkse Nederlanders in Nederland en Istanbul is het onderzoek van Anna Harris (2015) naar allochtone jongeren in Australië die officiële Australische staatsburgers zijn. Binnen dit onderzoek geeft Harris (2015) weer dat het omarmen en adapteren van een breder, meervoudig en flexibel besef van nationaliteit en *belonging* ervoor zorgt dat er een verandering plaatsvindt binnen het idee van het traditionele en vooral monoculturele idee van burgerschap. Hierbij wordt benadrukt dat dit bredere besef van nationaliteit het gevoel van nationale *belonging* niet per definitie verzwakt, maar eerder versterkt. Zo ook bij Turks-Nederlandse terugkeermigranten in Istanbul. Zij ervaren na remigratie, waarbij er een breder besef van nationaliteit komt, een sterkere *belonging* (nationale *belonging*) naar Nederland toe dan voor remigratie.

In het geval van Turkse Nederlanders komt het vaak voor dat ze eigenlijk nergens helemaal thuis zijn, terwijl ze wel voor zowel Nederland als Turkije een gevoel van *belonging* kunnen hebben. Dit kan geïllustreerd worden aan de hand van de concepten *house* en *home* Hedetoft (2004), waar we het eerder in hoofdstuk 1 ook over hebben gehad. *House* staat volgens Hedetoft voor het fysieke element binnen *belonging*, terwijl *home* eerder als een emotioneel element wordt gezien, waarbij culturele verbeelding van nationale soevereiniteit en identiteit sturend is voor *belonging* (2004, 38). Voor Turks-Nederlandse terugkeermigranten is hun *house* in Istanbul, terwijl als je het over *home* hebt je niet per definitie kan zeggen dat Turkije *home* voor hun is. Het is daarom lastig vast te stellen waar *home* nou echt is voor Turks-Nederlandse terugkeermigranten, ze geven dan ook aan vaak zich ergens tussenin te bevinden gevoelsmatig.

***Home & belonging* op losse schroeven**

Vanuit de theorie van Hedetoft (2004) kan dus gesteld worden dat voor remigratie Nederland *house* was voor tweede/derde generatie Turkse Nederlanders. Hierin is het fysieke element van *belonging* aanwezig, maar ontbreekt het emotionele element dat zorgt voor het gevoel van *home*. Op zoek naar het emotionele element van *belonging* trokken daarom veel hoogopgeleide tweede/derde generatie Turkse Nederlanders naar Istanbul, met het idee daar wel het gevoel van *home* te kunnen vormen. Na remigratie blijkt dat het missende emotionele element van *belonging*, wat ervoor zou zorgen dat Turks-Nederlandse terugkeermigranten een gevoel van *home* zouden hebben in Istanbul, ook in Istanbul niet zozeer aanwezig is. Dit creëert een situatie waarbij het gevoel van *home and belonging* voor Turks-Nederlandse terugkeermigranten in Istanbul op losse schroeven komt te staan.

Zoals eerder vermeld ervaren Turks-Nederlandse terugkeermigranten het gevoel van *home and belonging* anders na remigratie dan ze in eerste instantie voor ogen hadden. Vanuit verschillende motieven vertrokken tweede/derde generatie hoogopgeleide Turks-Nederlandse jongeren naar Istanbul, met het idee dat ze daar meer thuis hoorden. Eenmaal in Istanbul bleek dit toch niet zo simpel te zijn als verwacht. Als ik mijn informanten vraag naar wat zij eigenlijk verstaan onder ‘thuis zijn’ en zich ergens ‘thuis voelen’, hebben ze daar ook niet snel een concreet antwoord op. Ze vinden het een lastig onderwerp en geven dan ook aan er voorheen makkelijker over gedacht te hebben dan nu:

Het was eerst zo duidelijk voor mij, in Nederland voelde ik me niet thuis en in Istanbul wel. Daarom zou en moest ik in Istanbul wonen, want dat was mijn thuis. Nu denk ik er anders over. Het is niet dat ik me hier nu niet thuis voel, maar het is gewoon niet zo simpel als ik eerst dacht. Het is niet zo zwart/wit.

(Ruzgar)

Voor veel Turks-Nederlandse terugkeermigranten, zoals Ruzgar, is de constructie van *home and belonging* een complex proces voor ze geworden. Waar ze eerst een duidelijk beeld hadden over *home and belonging*, wordt dit steeds vager na remigratie. In hoofdstuk 2 komt bijvoorbeeld naar voren dat na remigratie Nederland nog steeds een onderdeel van het leven van terugkeermigranten in Istanbul blijft. Terugkeermigranten onderhouden sterke banden met Nederland en geven ook aan dat hun houding ten opzichte van Nederland is veranderd na remigratie. Voorheen waren de gevoelens van *belonging* naar Nederland toe zwakker dan nu en de gevoelens van *belonging* naar Turkije/Istanbul toe zijn niet per se zwakker of sterker geworden, maar wel vager. Terugkeermigranten geven aan dat Nederland ook een *home* voor ze is en dat Turkije dat ook is, het enige wat nu anders is, is het feit dat ze voorheen Turkije enkel als een mogelijkheid zagen voor de constructie van *home* en nu inzien dat dat niet het geval is. Dus de culturele verbeelding van nationale soevereiniteit, wat sturend is binnen het gevoel van *belonging*, is hierdoor vervaagd bij Turks-Nederlandse terugkeermigranten.

Nederland zie ik nu eigenlijk ook steeds meer als thuis. Istanbul is en blijft ook mijn thuis. Ik heb nu gewoon twee plekken die ik thuis kan noemen. Zo zag ik het eerst niet.

(Seyma)

Het gevoel van *home and belonging* wordt steeds vager voor veel Turks-Nederlandse terugkeermigranten, waardoor er een situatie ontstaat waarbij ze nergens helemaal het gevoel van *home and belonging* ervaren. Deze situatie leidt ertoe dat ze op zoek gaan naar een ander gevoel van *belonging*, waarbij hun transnationale positie naar voren komt. Terugkeermigranten zoeken, zoals in hoofdstuk twee naar voren komt, elkaar op in Istanbul en creëren zo hun eigen netwerk. Ze construeren een omgeving waarin ze zich het meest ‘thuis’ voelen. Hun gevoel van *home and belonging* ligt dus in hun transnationale positie tussen Nederland en Turkije.

Somewhere in between

Lieverd, weet je wat het is, ze zullen er altijd tussenin blijven zitten. Ik heb het vaak genoeg gezien. Zelfs bij mijn eigen kinderen.

(Janet)

Het is geen nieuw gegeven dat veel migrantenkinderen het gevoel hebben tussen twee culturen in te zitten. Zo lieten verschillende studies al zien dat Turks-Nederlandse jongeren sterk op hun oorspronkelijke identiteit en afkomst gericht zijn.²³ Alhoewel onder hoogopgeleide tweede/derde generatie Turks-Nederlandse jongeren de identificatie (en daarmee de verbondenheid) van Nederland toeneemt. Deze groep voelt zich Nederlands, maar is daarbij ook Turks. Dit is onder andere terug te zien in aspecten van hun dagelijkse leven in Istanbul waarin hun Nederlandse kant nog steeds naar voren komt.

In het vliegtuig op de terugweg naar Nederland zat ik naast een Nederlandse vrouw die al sinds de jaren zeventig in Izmir woont, samen met haar man en kinderen. Deze vrouw is getrouwd met een Turkse man en heeft half-Nederlandse, half-Turkse kinderen. We hadden het kort over mijn onderzoek naar Turks-Nederlandse terugkeermigranten en daar had ze het één en ander op aan te merken. Zo zei ze al vrij snel op een directe manier: “Lieverd, weet je wat het is, ze zullen er altijd tussenin blijven zitten. Ik heb het vaak genoeg gezien. Zelfs bij mijn eigen kinderen.” Dit was geen nieuwe informatie voor mij, maar toch vond ik het erg confronterend om het zo te horen. Zouden Turkse Nederlanders dan nooit ergens het gevoel van *home* ervaren? Toen ik ernaar vroeg wat ze hier precies mee bedoelde, gaf ze aan dat veel Turkse Nederlanders in Nederland altijd heimwee zullen hebben naar Turkije en in Turkije weer naar Nederland, dus dat ze zich er altijd tussenin zullen bevinden. Nooit het gevoel te hebben

²³ Sociaal en Cultureel Planbureau, “Werelden van verschil: Over de sociaal-culturele afstand en positie van migrantengroepen in Nederland”. December 2015, scp-publicatie 2015-31.

ergens helemaal bij te horen. Zoals veel van mijn informanten ook aangeven. In Nederland worden ze gezien als een buitenlander, maar in Turkije ook. In Istanbul missen ze Nederland, maar terug naar Nederland willen ze niet.

Veel Turks-Nederlandse terugkeermigranten zijn in het bezit van een dubbele nationaliteit en hechten daar ook veel waarde aan. Zij geven aan dat hun Nederlandse paspoort een stuk van hun Nederlandse identiteit is dat ze niet kwijt willen. Een stuk van hun identiteit waar ze zich letterlijk aan kunnen vasthouden. Echter willen ze hun Turkse paspoort ook niet zomaar opgeven en zien ze dit ook als een belangrijk onderdeel van hun identiteit waar ze zich ook aan willen vasthouden. Eriksen (2010) spreekt zo'n geval over anomalieën. Eriksen (2010) omschrijft anomalieën als tweede en derde generatie migranten, oftewel de kinderen en kleinkinderen van migranten. Zij behoren enerzijds gevoelsmatig vaak tot de zelfde etnische groep als hun ouders en grootouders, anderzijds zien ze zichzelf ook als aangepast en opgenomen tot de meerderheidscultuur (Eriksen 2010, 74). Hierbij heeft hij het over het gegeven dat mensen zich aanpassen aan zowel de meerderheidscultuur als de minderheidscultuur, waardoor ze zich vrijwel altijd in een tussenpositie bevinden. Oftewel, een *betwixt* en *between*-positie.

Als ik ernaar vraag wat het geval zou zijn als ze er één mochten behouden, krijg ik besluiteloze antwoorden. Ze vinden het oprecht lastig om er een keuze tussen te maken en geven ook aan dit vooral te hebben na remigratie. Zoals eerder aangegeven omarmen veel Turks-Nederlandse terugkeermigranten hun Nederlandse identiteit steeds meer na remigratie binnen hun Turkse identiteit. Dit maakt het des te lastiger voor ze om ergens helemaal bij te horen. Duaal burgerschap laat toe dat Turkse Nederlanders op papier deel uit kunnen maken van twee natiestaten. Dit heeft veel emotionele waarde voor mijn onderzoekspopulatie, omdat ze hierdoor in hun emotionele verbondenheid met beide landen ook officieel erkend worden. Maar dit maakt het ook lastig voor hun gevoel van *belonging*, omdat ze geen keuze kunnen maken en willen maken tussen de twee landen waar ze toe willen behoren. Ze bevinden zich weer gevoelsmatig ergens tussenin, noch het één, noch het ander.

Een brug tussen twee culturen slaan

Tijdens mijn veldwerk in Istanbul kwam ik een blog tegen op internet van een Turks-Nederlandse terugkeermigrant in Istanbul. Het is een mooi geschreven blog waarin Osman, de Turks-Nederlandse terugkeermigrant, het openlijk heeft over zijn identiteit en zich de vraag stelt: wie ben ik eigenlijk? Niet alleen Osman, maar veel mensen die opgroeien tussen of met

twee culturen stellen zich regelmatig de vraag: wie ben ik eigenlijk? Zo stelden veel tweede/derde generatie Turkse Nederlanders in Nederland zich deze vraag en dachten het antwoord in Turkije te vinden. Maar ervaring laat zien dat ze eenmaal in Istanbul deze vraag zichzelf opnieuw stellen. Opnieuw komen er vraagtekens te staan bij de identiteit van Turkse Nederlanders in Istanbul. Zijn ze nou Turks of Nederlands? Nog specifiek, een Turkse Nederlander? Of een Nederlandse Turk?

In het bovenstaande geval van Turks-Nederlandse terugkeermigrant spreekt Eriksen (2010) over *mixing* en *hybridity*. Eriksen geeft met *mixing* en *hybridity* aan dat in sommige gevallen de vermenging van culturele impulsen van twee of meerdere groepen iets ‘nieuws’ kan creëren, er een gemixte constructie kan ontstaan. *Hybridity* in het bijzonder wijst naar individuen of culturele vormen die automatisch of zelfbewust vermengen, oftewel, een synthese van culturele vormen of fragmenten van diverse afkomst. Turks-Nederlandse terugkeermigranten vormen volgens de theorie van Eriksen (2010) een hybride identiteit waarbij de Turkse en Nederlandse identiteit bewust en onbewust met elkaar vermengt raakt.

Osman is een schoolvoorbeeld voor de illustratie *hybridity* onder Turks-Nederlandse terugkeermigranten. Via social media heb ik het voor elkaar gekregen om contact te krijgen met Osman en mocht ik langskomen voor een interview bij hem op kantoor. Osman werkt voor een dochteronderneming van Achmea (Eureko Sigorta) in Istanbul. Net als in zijn blog is Osman ook tijdens het interview open en eerlijk. Osman heeft het in zijn blog en tijdens het interview over het slaan van een brug tussen twee culturen in Istanbul. Hiermee refereert Osman aan het gegeven dat hij op zijn werk en ook in zijn persoonlijke leven twee identiteiten met elkaar in contact brengt, namelijk de Nederlandse en Turkse, zodat er een wisselwerking tussen die twee ontstaat. Dit legt hij in zijn blog op een mooie visualiserende manier als volgt uit:

Ons kantoor in Istanbul staat op de Aziatische oever van de Bosporus. Daar wandel ik graag. De Bosporus staat voor veel mensen symbool voor het verenigen van twee uiterste culturen. Het gebied ten westen van de oevers hoort bij Europa, de oostkant bij Azië. Toch zijn beide delen onlosmakelijk met elkaar en met Istanbul verbonden. Zo voelt het voor mij ook met Nederland en Turkije, met Achmea en Eureko Sigorta.

(Osman)²⁴

²⁴ Osman Karagan, “In Istanbul sla ik de brug tussen twee culturen”, *Achmea (blog)*, 30 maart 2016, <http://nieuws.achmea.nl/blog-in-istanbul-sla-ik-de-brug-tussen-twee-culturen/>.

Osman benadrukt dat voor hem Nederland en Turkije onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Zo zegt hij dat Nederland aanwezig is en zal blijven in zijn leven, maar Turkije ook. Beide kanten zijn aanwezig in zijn leven en geven vorm aan zijn leven. Hij ziet het dan ook als vanzelfsprekend om deze samen te brengen en elkaar te complementeren. Door zijn Nederlandse en Turkse identiteit samen te brengen en elkaar te laten complementeren ontstaat er een nieuwe vorm van identiteit, een hybride vorm van identiteit. Dit is overigens niet alleen voor Osman zo, maar voor veel Turks-Nederlandse terugkeermigranten. Ze zijn noch Nederlands, noch Turks. Ze zijn Turkse Nederlanders/Nederlandse Turken.

Conclusie

Het is duidelijk geworden dat het voor Turks-Nederlandse terugkeermigranten lastig vast te stellen is wat precies *home* voor ze is en waar hun gevoel van *belonging* bij ligt. Daarom gaan Turks-Nederlandse terugkeermigranten op zoek naar een gevoel van *belonging* waar hun transnationale positie naar voren komt. Oftewel, een gevoel van *belonging* waarbij hun Nederlandse en Turkse kant een plek krijgt. Hun gevoel van *home and belonging* ligt dus in hun transnationale positie tussen Nederland en Turkije.

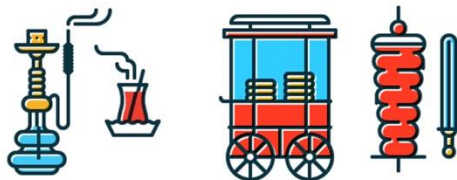
Deze transnationale positie tussen Nederland en Turkije creëert een situatie waarbij het lastig is om concreet vast te stellen of Nederland of Turkije *home* voor Turkse Nederlanders is. Geen van beide landen voldoet helemaal aan de eisen van *home*, waar in theorie emotionele elementen van culturele verbeelding van nationale soevereiniteit en identiteit sturend is voor *belonging*. Want zowel voor Nederland als Turkije is er in het geval van Turks-Nederlandse terugkeermigranten geen sprake van een culturele verbeelding van nationale soevereiniteit en identiteit. Turkse Nederlanders voelen zich verbonden met beide landen en culturen.

Gevoelsmatig bevinden Turks-Nederlandse terugkeermigranten zich ergens tussen Nederland en Turkije in. Er is sprake van *hybridity* onder Turks-Nederlandse terugkeermigranten, waarbij beide identiteiten samenkomen en elkaar complementeren waardoor er een synthese ontstaat van de twee identiteiten. Zo construeren ze een nieuwe identiteit voor zichzelf die niet Turks is, maar ook niet Nederlands.

Het is en blijft lastig voor Turks-Nederlandse terugkeermigranten om vast te stellen waar *home* nou precies is. Het is Nederland niet, maar na remigratie blijkt dat Turkije dat ook niet per se is. Ze blijven er tussenin zitten en geven het vorm door beide kanten vermengd terug te laten komen binnen hun leven in Istanbul.

Conclusie

Constructing home

In de loop van deze scriptie heb ik duidelijk proberen te maken dat voor Turkse Nederlanders *home and belonging* geen vanzelfsprekend gegeven is. Juist door het gemis van *home and belonging* trekken veel Turkse Nederlanders weg. Voornamelijk hoger opgeleide tweede/derde generatie Turkse Nederlanders. Ze trekken weg op zoek naar geluk en het bijbehorende gevoel van *home and belonging* dat ze hopen te vinden in Turkije. Hun moederland, het land van hun ouders en/of grootouders. Binnen dit remigratieproces kiezen veel Turkse Nederlanders voor Istanbul. Istanbul, de stad van ongekende mogelijkheden, de stad die centraal staat in vele mythische verhalen en sprookjesachtige poëzie, de stad die gescheiden wordt door de Bosporus en zich zo tussen west en oost bevindt, net als Turkse Nederlanders zelf. Istanbul is de stad waar ze willen zijn. Istanbul daar hopen ze thuis te komen.

Eenmaal in Istanbul blijkt het leven toch niet zo sprookjesachtig en mythisch als gehoopt. Istanbul is niet het Istanbul dat ze kenden uit hun eerdere ervaringen. Het is een *survival of the fittest*, een totaal andere wereld en een ander leventje dan dat ze gewend zijn in Nederland. Ook hier zijn ze niet gelijk 'home' en moeten ze hard hun best doen om zich aan te passen aan de stad en cultuur zelf. Nederland, het land waar ze uit weg zijn getrokken, blijkt een grotere invloed op ze te hebben dan verwacht. Hun Nederlandse kant blijft in Istanbul ook naar voren komen en ze voelen zich in Istanbul zelfs meer Nederlands dan ze zich in Nederland voelden. Zelfs ik als onderzoeker, met een Turks-Nederlandse achtergrond, ervaarde dit gevoel. Gedurende mijn veldwerk in Istanbul, waarbij ik veel in contact stond met *locals* in Istanbul, kwam ik er achter dat ik behoorlijk Nederlands ben in vergelijking met hen, terwijl ik ook vloeiend Turks spreek, de cultuur ken, twee Turkse ouders heb die geboren zijn in Turkije en zelfs in het bezit ben van een Turks paspoort. Net zoals de *locals* eigenlijk. Toch ben ik in Istanbul een Nederlandse Turk. Deze Nederlandse kant van mij die ik eigenlijk altijd heb, komt in Istanbul sterker naar voren.

Het 'anders' zijn kan van invloed zijn op de constructie van *home and belonging*. Doordat mijn informanten ook in Istanbul als anders werden bestempeld, namelijk die van Nederlandse Turk, ziet de constructie van *home and belonging* er anders uit dan die van een 'echte Istanbuler'. Daarom geef ik hier tot slot antwoord op hoe Turks-Nederlandse terugkeermigranten dan toch een gevoel van *home and belonging* ervaren in Istanbul en wat ze daar allemaal voor doen aan de hand van de volgende vraagstelling die centraal stond tijdens mijn onderzoek:

Hoe construeren tweede/derde generatie Turks-Nederlandse terugkeermigranten in Istanbul home and belonging in hun alledaagse praktijken en strategieën?

Na drie maanden veldwerk in Istanbul kan ik onder andere stellen dat het concept van *home and belonging* op losse schroeven staat voor Turks-Nederlandse terugkeermigranten in Istanbul. Veel terugkeermigranten missen ook na remigratie nog het emotionele element van *belonging*, waardoor Istanbul ook niet gelijk als *home* wordt ervaren. Dus het gevoel van *home and belonging* wat ze in Istanbul hoopten te vinden werd niet gelijk werkelijkheid.

Turks-Nederlandse terugkeermigranten blijven zich in een *betwixt and between*-situatie bevinden. Ze bevinden zich gevoelsmatig nog steeds tussen Nederland en Turkije. Alhoewel ze zich aanpassen aan de meerderheidscultuur, in dit geval de Turkse in Istanbul, behouden ze ook elementen van de minderheidscultuur, wat de Nederlandse cultuur van terugkeermigranten in Istanbul is. Ze zijn Turks op zijn Nederlands en leiden hierbij een ‘Turks’ leven met een Nederlands tintje. Zo blijven ze deelnemen aan Nederlandse activiteiten in Istanbul, worden lid van Nederlandse verenigingen en blijven ze sommige ‘Nederlandse’ eigenschappen, zoals punctualiteit, directheid en structuur, behouden. Daarbij zoeken tweede/derde generatie Turks-Nederlandse terugkeermigrant elkaar op en vormen zo een eigen netwerk. Ze creëren voor henzelf een eigen netwerk en omgeving, waarbij ze zich het vertrouwdst en prettigst voelen. Ook ik werd al snel onderdeel van het netwerk van tweede/derde generatie Turks-Nederlandse terugkeermigranten in Istanbul. Het is een besloten netwerk, er wordt nadruk op gelegd dat het echt alleen voor Turks-Nederlandse terugkeermigranten is, omdat zij allemaal in hetzelfde schuitje zitten en daarom elkaar het best begrijpen en kunnen helpen. Zij hebben allemaal een voorliefde voor Turkije en Istanbul, hebben allemaal besloten om weg te trekken uit Nederland en een toekomst op te bouwen in Istanbul, maar zijn daarbij nog steeds Nederlands en toch ‘anders’ dan een echte ‘Istanbullaar’. Hieraan is duidelijk op te merken dat dit voor hen een manier is om een situatie te creëren waarbij ze een gevoel van *belonging* ervaren, zodat ze weer een *home* voor zichzelf kunnen construeren.

In wezen proberen veel Turks-Nederlandse terugkeermigranten een brug te slaan tussen Nederland en Turkije. Ze streven ernaar het beste van twee werelden te combineren en te complementeren. Ze creëren situaties van *hybridity*, waarin hun Turkse en Nederlandse kant naar voren komt. Een situatie waarbij zij zich het comfortabelst en het meest thuis voelen. Kijkend naar een letterlijke definitie van *belonging* uit *The Oxford dictionary, to feel comfortable and happy in a particular situation or with a particular group of people*, sluit dit ook aan op de situatie van *hybridity* die Turks-Nederlandse terugkeermigranten creëren. Oftewel, door *hybridity* ontstaat er een situatie waarbij Turks-Nederlandse terugkeermigranten een gevoel van *belonging* hebben waardoor ze *home* voor zichzelf kunnen construeren.

In het kort is *home and belonging* voor tweede/derde generatie Turks-Nederlandse terugkeermigranten te vinden in hun transnationale positie tussen Nederland en Turkije. Deze transnationale positie komt onder andere naar voren in hun dagelijkse leven. Dit is bijvoorbeeld terug te zien in de mate waarop terugkeermigranten op zoek gaan naar Nederlandse elementen in hun leven in Istanbul en de mate waarin hun Nederlandse identiteit hierin een rol blijft spelen. Oftewel, *home and belonging* wordt zodanig geconstrueerd dat hun Nederlandse kant er ook een plekje in krijgt. Zoals veel informanten hebben aangegeven, ze leiden een Turks leventje op zijn Nederlands in de stad van hun dromen: Istanbul.

Bibliografie

- Alsop, Christiane K. "Home and Away: Self-Reflexive Auto-/Ethnography" *Forum Qualitative Sozialforschung* 3, no.3 (2002): 1-18. <http://www.qualitative-research.net/fqs/>.
- Barsch, Linda, Schiller, Glick N. and Szanton, Blanc C. *Nations Unbound. Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States*. Amsterdam: Gordon and Breach Science Publisher, 1994.
- Bielsa, Esperanca, Casellas, Antonia, and Verger, Antoni. "Homecoming as Displacement: An Analysis From the Perspective of Returning Social Scientists" *Current Sociology* 62, no. 1 (2014): 63–80. doi: 10.1177/0011392113517122.
- Bloemraad, Irene, Korteweg, Anna and Yurdakul, Gökce. "Citizenship and Immigration Multiculturalism, Assimilation, and Challenges to the Nation-State" *The Annual Review of Sociology* 34 (2008): 153-179. doi: 34.040507.134608.
- Bülbül, Serpil and Köse, Ali. "Examining Between Regional Internal Migration Movements in Turkey With Multidimensional Scaling" *Istanbul University Journal of the School of Business Administration* 39. No. 1 (2010): 75-94.
- Carling, Jørgen and Erdal, Marta Bivand. "Return Migration and Transnationalism: How Are the Two Connected?" *International Migration* 52, no. 6 (2014): 2-10. doi: 10.1111/imig.12180.
- Castles, Stephen. "Migration and Community Formation under Conditions of Globalization" *The International Migration Review* 36, no. 4 (2002): 1143-1168. <http://www.jstor.org/stable/4149495>.
- . "Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective" *Journal of Ethnic and Migration Studies* 36, no. 10 (2010): 1565-1586. doi: 0.1080/1369183X.2010.489381.
- Çelik, Gürkan and Notten, Ton. "De uittocht uit Nederland of breincirculatie: Push- en pull-factoren van remigratie onder hoogopgeleide Turkse Nederlanders" *Journal of Social Intervention: Theory and Practice* 41, no. 1 (2012): 37-58. <http://www.journalsi.org>.
- Christou, Anastasia. "Crossing Boundaries- Ethnicizing Employment- Gendering Labor: Gender, Ethnicity and Social Networks in Return Migration" *Social & Cultural Geography* 7, no. 1 (2006): 87-102. doi: 10.1080/14649360500452731.
- Christou, Anastasia and King, Russel. "Diaspora, Migration and Transnationalism: Insights From the Study of Second-Generation Returnees" In *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. edited by Bauböck, Rainer and Faist, Thomas, 185-204. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010.
- De Bree, June, Davids, Tine, and De Haas, Hein. "Post-Return Experiences And Transnational Belonging of Return Migrants: a Dutch–Moroccan Case Study" *Global Networks* 10, no. 4 (2010): 1470-2266.

- De Haas, Hein and Fokkema, Tineke. "The Effects of Integration and Transnational Ties on International Return Migration Intentions" *Demographic Research* 25, no. 25 (2011): 755-782. doi: 10.4054/DemRes.2011.25.24.
- De Walt, Kathleen M., and Billie R. De Walt. *Participant Observation: A Guide for Fieldworkers*. New York: Alta Mira Press, 2011.
- Durungönül, Esmâ. "Turkish Return Migration from Europe" *European Review* 21, no.3 (2013): 412 – 421. doi: 10.1017/S1062798713000379.
- Eriksen, Hylland T. *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. Londen: Pluto Press, 2010.
- Fokkema, Tineke. "Return Migration Intentions Among Second-Generation Turks in Europe: The Effect of Integration and Transnationalism in a Cross-National Perspective" *Journal of Mediterranean Studies* 20, no. 2 (2011): 365-388.
- Giddens, Anthony. *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press, 1996.
- Gellner, Ernest. *Nations and Nationalism*. New York: Cornell University Press, 2006.
- Ghorashi, Halleh. "Multiple Identities Between Continuity and Change: The narratives of Iranian Women in Exile" *European Journal of Anthropology*, no. 42 (2003): 63-75.
- Gmelch, George. "Return Migration" *Annual Review of Anthropology*, no. 9 (1980): 135-159. <http://www.jstor.org/stable/2155732>.
- Harris, Anna. "At Home/Out of Place: Young People's Multicultural Belongings" In *Cultural, Religious and Political Contentions: The Multicultural Challenge*, edited by Mansouri, Fethi, 155-167, 2015.
- Harvey, David. *The Condition of Postmodernity: An Inquiry into the Origins of Cultural Change*. Oxford: Blackwell Publishers, 2014.
- Hedetoft, Ulf and Hjort, Mette (eds). *The Postnational Self: Belonging and Identity*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2002.
- Hedetoft, Ulf. "Discourses and Images of Belonging: Migrants Between New Racism, Liberal Nationalism and Globalization" In *The Politics of Multiple Belonging* edited by Christiansen, Flemming and Hedetoft, Ulf, 5-23. Hants: Ashgate, 2004.
- Heyl Sherman, Barbara. "Ethnographic Interviewing" In *Handbook of Ethnography*, edited by Atkinson, Paul, Coffey, Amand, Delamont, Sara, Loflan, John, and Loflan, Lyn, 369-383. London: Sage Publications, 2001.
- Jaffe, Rivke and De Koning, Anouk. *Introducing Urban Anthropology*. Oxford: Routledge, 2015.

- Kempny, Martha. "Rethinking Native Anthropology: Migration and Auto-Ethnography in the Post Accession Europe" *International Review of Social Research* 2, no. 2 (2012): 39-52.
- Lewellen, Ted C. *The Anthropology of Globalization: Cultural Anthropology Enters the 21st Century*. Westport: Bergin & Garvey, 2002.
- Ohnuki-Tierney, Emiko. "'Native' Anthropologists" *American Ethnologist*, 11, no. 3 (1984): 584-586.
- Rauschenbach, Brigitte. "Home in Transition" In *Bridges between disciplines*, edited by Alsop, Christiane K, 229-251. Kröning: Asanger, 2001.
- Said, Edward. *Reflections on exile and other essays*. Cambridge: Harvard University Press, 2000.
- Sluka, Jeffrey A. and Antonius C.G.M. Robben, eds. *Ethnographic Fieldwork: An Anthropological Reader*. New York: John Wiley & Sons, 2007.
- Spradley, James P. *Participant Observations*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1980.
- Vertovec, Steven. *Transnationalism*. New York: Taylor & Francis, 2009.
- . "Transnationalism and Identity" *Journal of Ethnic and Migration Studies* 27, no. 4 (2001): 573-582. doi: 10.1080/1369183012009038 6.